

**The Criticism that Directed at Nahj al-Belagha and its Value in Hadith
Discipline***

Hikmet GÜLTEKİN**

Extended Abstract

Introduction

The reliability of the book *Nahj al-belagha* created by choosing from words and letters of Hazrat Ali (ra) always be a subject of debate. However, to let this argumentation be scientific and objective it must be made via models of texts and Sanads (hadith narrators/list of transferors). Researches indicate that sixteen hadith take place in this book. Therewithal the detection of sources and reliability of these hadiths will make a general conviction about the book. In this article, we tried to analyze the reliability of the book by evaluating the authenticity of these sixteen hadith and some words that was criticised before.

Methods

At the beginning of our article we have quoted names and reviews of some wise who criticize the *Nahj al-belagha*. Then, we evaluated *Nahj al-belagha* in terms of content and we mentioned **Al-Radi**'s opinions on the companions of the Prophet, names of the companions he criticized and the reasons why. We referred to eleven subject Al-Radi and some Shiite wise interpreted as the invisible world (gayb) notions in *Nahj al-belagha*. Lastly we tried to determine the sources (emplacements) in hadith books and their status of being safe (sahih) about sixteen hadith from between words of Mohammad (pbuh) we identified.

Findings

* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Shia Scholar Sherif Radî and Value of His Works Nahj al-belagha in Hadith Literature", (Ph.D. Dissertation, Necmettin Erbakan University, Konya/Turkey, 2013).

** Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, e-mail: hikmet.gultekin@usak.edu.tr

We ascertained three at least of the sixteen hadith of Muhammad (pbuh) mentioned in *Nahj al-belagha* are absolutely not belong to him. Also we could not identify the source of two hadith. We retained that three of the hadiths are **weak**, remainders take place in sources with similar terms but two words in those hadiths are not quoted in safe (sahih) sources, in other words they are **Shaz**. We can mention that half of these sixteen hadith are safe (sahih). This proportion give us an idea of how many of the words included in *Nahj al-belagha* are Ali (ra) 's.

Conclusion

The one third of hadiths mentioned in *Nahj al-belagha* are inventions so there are not from Mohammad (pbuh). Once adding weak hadiths to this, half of the hadiths are far from being safe (sahih). This proportion give us a thought how many of *Nahj al-belagha*' s are belong to Ali (ra). As wises who criticize *Nahj al-belagha* say, some subjects in discussions of Ali (ra) are not matters spoken and discussed in his period of life. Some dialogues support the believes of the Shia and Mutazila mazhabs (sectes). Once more, some discussions are not similar with the way Arabic people talk in that period and content some flourished and too factitious expressions. When we take in consideration those reviews of wises, it become impossible to affirm that words in *Nahj al-belagha* are totally from Ali (ra) as the Shiites claim.

Keywords: St. Ali, Nahj al-belagha, Shia, St. Ali's Words, Sermons, Hadith, Support, Criticism.

Nehcü'l-Belâğa'ya Yöneltilen Eleştiriler ve Hadis İlmî Açısından Değeri

Öz

Hz. Ali'nin söz ve mektuplarından seçilerek oluşturulan *Nehcü'l-belâğa* isimli eserin güvenilirliği konusu hep tartışılmıştır. Ancak bu tartışmanın ilmi ve objektif olması için örnek metinler ve senedleri üzerinden yapılması gerekmektedir. İncelemelerimiz sonucunda eserde on altı hadis geçtiğini tespit ettik. Bu hadislerin kaynakları ve güvenilirliklerini tespit etmek aynı zamanda eserin bütünü hakkında da bir kanaat oluşturacaktır. Makalemizde bu on altı hadis ve eleştiri konusu yapılan bazı konuşmaların sıhhatini değerlendirmek suretiyle eserin güvenilirliğini incelemeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Hz. Ali, Nehcü'l-belâğa, Şîa, Hz. Ali'nin Sözleri, Hutbe, Hadis, Sened, Eleştiri

Giriş

Muhtevâ olarak Hz. Ali'nin (ö. 40/661) hutbe, mektup ve hikmetli sözlerinden oluşan *Nehcü'l-belâğa* üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 239 (bazı baskılarda 241)¹ hutbe, ikinci bölümde 79 mektup, üçüncü bölümde ise 480 hikmetli söz yer almaktadır. Eserde hacim olarak en fazla yer tutan bölümü hutbeler oluşturmaktadır.

Nehcü'l-Belâğa'nın Bağdatlı Şîî âlim Şerîf Radî (406/1015) tarafından yazıldığı dönem (dördüncü asrın sonları) Bağdat'ın Büveyhî sultanları tarafından kontrol edildiği, Şîîliğin yayılması için yoğun çaba sarf edildiği bir dönemdir. Daha önceleri Şîiler Bağdat'ın Kerh bölgesinde otururken bu dönemde yeni mahalleler de kurulmaya başlanmış, buna paralel olarak da Sünnî-Şîî çatışması şiddetlenmiştir. Bu dönemde yaşayan Müfîd (413/1022) ve Murtazâ (436/1044) gibi Şîî alimlerin eserlerinde yoğun bir mezheb müdafaası görülür. Şîa'nın bu yayılcı politikasına ilaveten hadis uydurma konusundaki rolü de göz önünde bulundurulduğunda, Radî'nin Hz. Ali'nin konuşma ve mektuplarından derlediği eseri *Nehcü'l-Belâğa*'nın sıhhati konusunda Ehl-i sünnet mensubu alimlerin kuşku duyması gayet normaldir. Çünkü Radî derlediği konuşmalar için kaynak göstermediği gibi Hz. Ali'nin konuşmalarından bazı bölümleri seçmek, farklı zamanlarda yapılan konuşmaları belli bir hedef için birleştirmek gibi tasarruflarda da bulunmaktadır. Buna ilaveten naklettiği metinler için kaynak göstermemesi, metinlerden bir kısmının bilinen kaynaklarda bulunamaması ve Şîa'nın akidesini destekleyen metinlere yer vermesi gibi etkenler de bu kuşkunun en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

Nehcü'l-Belâğa edebî değeri yüksek metinler ve kıymetli nasihatler de ihtiva etmektedir. Bu sebeple eserden alınan bazı nasihatler Hz. Ali'nin tavsiyeleri olarak Türkçe'ye aktarılmakta ve okuyucuya sunulmaktadır.² Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş olan Hz. Ali'nin bu tür güzel nasihat ve

¹ Üç ayrı metnin birleştirilmesi sonucu meydana getirilen 59. hutbe. Abdü'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb (1985). *Mesâdiru Nehci'l-belâğa ve esânîdüh*, II: 37- 40, Beyrut: Dârü'l-edvâ'. (Bu hutbe bazı baskılarda tek bazılarında üç ayrı hutbe olarak verildiği için hutbelerde sayı farklılığı ortaya çıkmaktadır.)

² Örnek olarak bk. *Devlet Adamlarına Tavsiyeler*; Hz. Ali Diyor ki (2004). trc. Mehmet Akif Ersoy, İstanbul: Kayıhan Yay. (Kitabın 15-38. sayfaları arasında Hz. Ali'nin ahitnamesi, 39-68. sayfaları arasında idarecilere yönelik tavsiyeleri yer almaktadır.)

sözler söyleyen bir hatip olması gayet tabiidir. Ancak şu kadar var ki eserden iktibas edilerek hazırlanan çalışmalarda ve özellikle de *Nehcü'l-belâğa* tercümelerinde konuşmaların Hz. Ali'ye nisbetinin sıhhati üzerinde durulmamaktadır. Bu yönüyle bakıldığında dini ilimler ve Nehcü'l-Belâğa hakkında yeterli bilgisi olmayan kimseler Hz. Ali'ye olan sevgi ve güven ile ona yakıştıramadığı sözler arasında bir ikilem yaşamaktadır. Tabii bu söylediğimiz *Nehcü'l-belâğa'*dan alıntılanan güzel sözleri değil, eserin tamamını okuyan kimse için yapılan bir tespittir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Nehcü'l-belâğa'*da geçen rivayetlerin kaynaklarını göstermek amacıyla yazılan iki eser bulunmaktadır. Bunlardan birisi Abdullah Nimet tarafından yazılan *Mesâdiru Nehci'l-belâğa*³, diğeri ise Abdü'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb tarafından yazılan *Mesâdiru Nehci'l-belâğa ve esânîdüh*⁴ isimli eserdir. Ancak her iki eserin de, kaynakları gösterme ve değerlendirme açısından tatminkâr düzeyde olduklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü Radî'nin rivayet ettiği metinlerin birçoğu gösterilen kaynaklarda tam olarak geçmemekte, bazen metnin bir kısmının hatta bir cümlesinin bulunduğu yerler kaynak olarak gösterilmektedir. Buna ilaveten tartışma ve eleştiri konusu olan bazı metinler için ise kaynak gösterilememektedir. Ancak kaynağı gösterilemeyen metinler mezhep taassubuyla hareket edilerek sahihmiş gibi kabul edilmekte ve bu metinler için herhangi bir tenkit yapılmamaktadır. Bu makalede *Nehcü'l-belâğa'*ya Ehl-i sünnet mensubu bazı âlimler tarafından yöneltilen tenkitleri ve eserde geçen on altı merfu hadis üzerinden eserin rivayet ilimleri açısından değerini incelemeye çalışacağız.

1. Nehcü'l-Belâğa'ya Yöneltilen Eleştiriler

Bilindiği gibi Hz. Ali, sahabe içerisinde en karışık ve üzücü olayların yaşandığı dönemde halifelik yapmıştır. Bu durum haliyle onun üzerinden pek çok yalan haber üretilmesi gibi bir olumsuzluğa sebebiyet vermiştir. Ahmed Emîn (ö. 1372/1954) bu konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Bu asırda aşırılık; hakkında yapılan tartışmalar; aşırı sevilme ve nefret etme; hakkında yalan uydurma ve kendisi sebebiyle mezhep kurulması gibi konularda hiç kimse Hz. Ali'ye denk olmamıştır. *Ondan 686*

³ Abdullâh Nimet (1972). *Mesâdiru Nehci'l-Belâğa*, Necef: Mektebetü dârü'l-hedy.

⁴ Abdü'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb (1985). *Mesâdiru Nehci'l-belâğa ve esânîdüh*, Beyrut: Dârü'l-edvâ'.

merfû hadis rivayet edilmiş olmakla birlikte bunların yaklaşık 50 kadarı sahihtir. Ona bir şiir dîvânı nisbet ettiler. Ancak Mâzenî (ö. 1367/1949) şöyle demektedir: Hz. Ali'nin iki beyt haricinde şiir söylediği (hakkındaki haberler) sahih değildir.”⁵

Ahmed Emîn'e göre hadis uyduranları buna sevk eden sebepler, Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Muâviye (ö. 60/680) gibi sahabeler arasında görülen husumetlerdir. Yani bunlar siyasi sebeplerdir. Nitekim İbn Ebû'l-Hadîd de (ö. 566/1257) bunu teyit için şöyle demektedir:

Şunu bil ki fedâil konusunda uydurulan yalanın temeli Şîa'dır. Onlar başlangıçta arkadaşları (Hz. Ali ve Şîa) hakkında hadis uydurdular. Onları buna iten sebep hasımlarına olan düşmanlıklarıydı.⁶

Ahmed Emîn'e göre Şîa Hz. Ali'nin faziletine dair pek çok rivayet üretirken Hz. Ebû Bekir taraftarları da (Bekriyye) boş durmamış benzer rivayetleri Ebû Bekir hakkında uydurmuşlardır.

Nehcü'l-belâğa hakkında yapılan eleştirileri genel bir değerlendirmeye iki kısma ayırabiliriz. Birinci kısım genel eleştirilerdir. Bu eleştirilere göre *Nehcü'l-belâğa* uydurulmuş bir kitaptır. Çünkü eserin yazarı Radî kaynak göstermediği gibi sened de zikretmemiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin hadisçiler tarafından rivayet edilen bazı sözleri esere alınmamış, bazen de Şîa'nın fikirlerini destekleyen konuşmalar nakledilmiştir.

İkinci kısım eleştiriler ise daha ayrıntılı olan ve kitapta geçen konuşmalardan verilen misaller üzerinden yapılan eleştirilerdir.

Nehcü'l-belâğa hakkında eleştirilerde bulunan ve ikinci kısma dahil edebileceğimiz İbn Teymiyye (ö. 728/1328) şöyle demektedir:

“Müellifinin *Nehcü'l-belâğa*'da naklettiği hutbelerin çoğunun Hz. Ali'ye nisbeti yalandır. Hz. Ali bu türlü sözleri söylemekten yücedir. Onlar (Şiîler, Hz. Ali hakkında) yalanlar uydurmuşlar ve bunların onun hakkında övünç vesilesi olduğunu zannetmişlerdir. Bu sözler doğru olmadıkları gibi övünülecek şeyler de değillerdir. Her kim, 'Hz. Ali'nin veya insanlardan bir başkasının sözü yaratılmışların (insanların) sözünün üzerindedir' derse

⁵Ahmed Emin (2012). *Fecrü'l-İslâm*, nşr. Kelimâtün Arabiyyetün li't-tercemeti ve'n-neşr, 169, Kahire: Müessesetu Hindâvî li't-ta'lim ve's-sekâfe.

⁶ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, 233 vd.

şüphesiz ki hata etmiştir. Hz. Peygamber'in sözü Hz. Ali'nin sözünden üstün olmakla birlikte her ikisinin sözü de beşer sözüdür."⁷

Nehcü'l-belâğa'da geçen konuşmalardan bazı örnekler vermek suretiyle bu eleştirilerin dayanaklarını bu makalede göstermeye çalışacağız.

2. Muhtevâ Yönünden Nehcü'l-Belâğa

Nehcü'l-Belâğa'da İslam inancı ve ahlakına uygun güzel nasihatler ve hikmetli sözler bulunmakla birlikte kitabın yazılış amacına uymayan metinler de yer almaktadır. Mesela Muâviye'ye yazılan mektuplarda geçen hakaret içerikli ifadeler böyledir. Hz. Ali'nin edebî yönünü göstermek amacıyla kaleme alınan bir eserde bu türlü hakaret içerikli metinlere yer vermek mantıklı değildir. Radi Muaviye'ye yazılan toplam on altı mektup zikretmektedir. Bu mektupların da tamamını değil, uygun gördüğü bölümlerini vermektedir. Radî'nin iktibas ettiği bölümler ağırlıklı olarak Muaviye'yi kötüleyen, tehdit eden, aşağılayan ve Hz. Ali'ye biat etmeye çağıran ifadeler içermektedir. Yine Şia'nın sevmediği bazı sahabileri aşağılayan ve kötüleyen metinler de böyledir. Şii-Mutezili inanç esaslarını destekleyen hutbeleri, gaybî bilgi olarak değerlendirilebilecek sözleri, Şii imamet inancını destekleyen metinleri de kitabın yazılış amacını aşan ve eleştiri konusu yapılan metinler arasında zikredebiliriz. Genel bir değerlendirme yapacak olursak *Nehcü'l-belâğa*'da eleştiri konusu yapılan metinlerin en önemli ortak noktası Ehl-i Sünnetin görüşüne uymamalarıdır diyebiliriz. Bu makalede *Nehcü'l-Belâğa*'yı sıhhat açısından değerlendirirken bunu daha çok eserde geçen on altı hadis üzerinden yapmaya çalışacağız.

2.1. Nehcü'l-Belâğa'ya Göre Sahabiler

Sahabînin tarifi konusunda çeşitli tanımlamalar yapılmakla birlikte kapsamı en geniş tanım hadis âlimleri tarafından yapılmıştır. İbn Hacer el-Askalânî sahabiyi "*Hz. Peygambere hayatta iken erişip Müslüman olan ve Müslüman olarak ölen kimse*" şeklinde tarif etmiştir.⁸ Daha sonra cumhurun görüşü olarak benimsenen bu tarif ışığında muhaddislerin sahabe anlayışı şu şekilde özetlenebilir:

⁷ İbn Teymiyye Takiyyuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm (1986). *Minhâcü's-sünne*, VIII, 55, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye.

⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 8; Efenodioğlu, Mehmet (2008). "*Sahabe*", *DİA*, XXXV, 491, İstanbul.

“Sahabi olmak için Resûl-i Ekrem’i uyanık iken bir an bile görmek yeterlidir. Kendisiyle uzun zaman beraber olmak, yolculuk etmek veya gazaya gitmek ya da kendisinden hadis rivayet etmek şart değildir. Rasûlullâh ile görüşüp sohbet eden bir sahabinin Müslüman olarak ölmesi de şarttır. Hz. Peygamberi rüyada görmekle de sahabi olunmaz.”⁹

Sahabe konusunda Ehl-i sünnet mensubu hadisçiler ile Şia’nın en büyük ayrılık noktası sahabenin adaleti meselesidir. Babanzâde Ahmet Nâim Efendi sahabenin adaleti konusunda şu güzel özeti yapmaktadır:

“Fitnelere karışmış, karışmamış sahabe Radiyallâhu anhüm’ün kâffesi mu’temedun bih olanların yani Ehl-i sünnet ve cemâat eimmesinin icmâi ile âdillerdir.” “Fitenden i’tizal etmiş olanlara hiçbir diyecek yok ise de, fitnelere iştirak etmiş olanları da Ehl-i sünnet -hüsn-i zanna binâen- udûl sayarlar ve bu zevat-ı kiramın kendi mesmu’larını, ma’lumlarını bile bile tağyir ve tahrif edebileceklerini zihinlerine uğratmazlar.”¹⁰

İbn Abdülberr en-Nemerî, İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî, Gazzâlî, Seyfeddîn el-Âmidî, İbnü’s-Salâh, Muvaffakuddin İbn Kudâme, Zeynüddin el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalânî ve Şevkânî sahabenin hepsinin âdil olduğu konusunda ümmetin icmâi bulunduğunu söylemiştir.¹¹

Şii âlim Abdullâh el-Mâmekânî ise sahabenin adaleti konusunda Şii bakış açısını şu ifadelerle özetlemektedir:

“Kişinin sahabi olması onun adaletini isbat etmediği gibi, Biat-ı Rıdvân’da bulunmuş olması da onun âdil olduğunu göstermez. Ehl-i sünnet bu Rıdvân ayetiyle¹², bütün sahabenin âdil olduğu kanaatine varmıştır. Akıl zaruri olarak Allâh’ın razı olduğu kimselerin adline hükmeder. Allâh’ın razı olduğu kimseler elbette cennetlik olacaklardır; fasık insan cennetlik olamaz.¹³ Biat-ı Rıdvân’dan bahseden ayeti ve “Muhammed ancak bir peygamberdir, ondan önce de peygamberler geçmiştir. O ölür ya da öldürülürse vaz mı geçeceksiniz?”¹⁴ âyetini vahyeden de Allâh’tır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra bazı sahabilerin irtidat ettiklerini biliyoruz. Gadir günü

⁹ Bk. Efendioğlu, Mehmet, “Sahabe”, DİA, XXXV, 491’den özetle.

¹⁰ Bk. Babanzade Ahmed Naim (1982), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, I, 19-20

¹¹ Bk. Efendioğlu, Mehmet, “Sahabe”, DİA, XXXV, 495, İstanbul.

¹² Fetih Sûresi, 18.

¹³ Şia’nın inanç konularında Mu’tezile ile birçok paralelliği olduğu göz önünde bulundurulursa bu ifade daha iyi anlaşılır.

¹⁴ Âl-i İmrân, 149.

Ali'ye biat ettikleri halde, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra bu biatlerine uymayıp irtidat etmişlerdir. İrtidat etmeyen ancak birkaç sahabe vardır."¹⁵

Mâmekânî'nin bu tanımından hareketle Şia'ya göre Rasûlullâh'a olan biatlarını bozmayan ve irtidat etmeyen sahabiler şunlardır diyebiliriz: "Hz. Peygamber'in sağlığında ölenler, ilk üç halifeye ve Emevi halifelerine gönüllü olarak biat etmeyen, gönü Ehl-i beyt'ten yana olan ve Hz. Ali'nin ve Ehl-i beyt'in yanında yer alanlar." Bu durumda Peygamberimizden sonra vefat eden sahabilerden ancak bir elin parmakları kadarı adalet vasfını haizdir ki bunların da yarıya yakınını Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve çocukları teşkil etmektedir.

Şiiler sahabe konusunda özellikle Gadîr-i Hum hadisesi, Kırtas olayı, ilk üç halifenin seçimi ve Cemel, Sıffîn olayları üzerinden eleştiri yaparlar. Süleym b. Kays el-Hilâlî (ö. 76/695) gibi aşırı giden Şiî müelliflerin yazdığı sahabe karşıtı asılsız bilgilerle dolu kitaplar da bu bakış açısının kökleşmesine hizmet etmiştir.

Şerîf er-Radî'nin yaşadığı dönemde (h. 359-406/969-1015) Bağdat Şiileri arasında sahabeye karşı olumsuz bakış açısı hat safhadadır. Hatta bu yüzden zaman zaman Şiî-Sünnî mücadeleleri meydana gelmekte ve çok sayıda insanın ölümüyle neticelenen fitneler vuku bulmaktadır. Bu nedenle dönemin Abbasi halifesi Kâdir-Billâh (ö. 422/1030) usule dair bir kitap te'lif etmiş, bu eserinde hadis imamlarının tertibini esas alarak Ashâb-ı Kirâm'ın faziletlerinden bahsetmiştir. Halife'nin yazdığı ve sahabenin faziletini anlatan bu kitap bir zaman Sünnî Müslümanlar arasında çokça okunur hale gelmiştir. Halife Kâdir bu kitabında Ömer b. Abdü'l-Aziz'in¹⁶ (ö. 101/720) üstünlüklerini de dile getirmiş, Mu'tezile ve Kur'an'ın mahlûk olduğuna inananları, bu inançlarından döndürmeye çalışmıştır.¹⁷

Radî her ne kadar aşırılarından olmasa da eserine bazı sahabileri eleştiren sözleri almıştır. Mesela o Hz. Âişe'yi (ö. 57/676) temkinli ifadelerle eleştiren konuşmaları nakletmektedir. Talha (ö. 36/656), Zübeyr (ö. 36/656), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Cerîr b. Abdullah el-Becelî (ö. 51/671), Amr b. el-Âs (ö. 65/684-85), Eş'as b. Kays (ö. 40/661), Muâviye ve ilk üç halife de yine bu eleştiriden nasibini alan sahabilerdendir.

¹⁵ Bk. Sofuoğlu, M. Cemal (1993). *Şia-i İmâmiyye'nin Hadîs Anlayışı, Milletlerarası Târihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, 260,263, İstanbul: İSAV Yay.

¹⁶ Ömer b. Abdülazîz'in halifelik dönemi h. 99-101/717-719 arasındadır.

¹⁷ Hasan İbrahim Hasan (1987). *İslâm Târîhi*, trc. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş, III, 417 İstanbul: Kayhan Yay.; Mustafa Sabri Küçükbaşçı (2001). "Kâdir-Billâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 24, 127-128, İstanbul: TDV Yay.

Radî'nin naklettiği metinlerde en ağır eleştirilerin hedefi Muâviye'dir. *Nehcü'l-belâğa'* da nakledilen mektupların on altısı ona yazılan tehdit ve hakaret içerikli mektuplardır. Eşas b. Kays ve Amr b. el-Âs hakkındaki konuşmalar da sadece hakaret içeriklidir.¹⁸ Bu mektupların ve konuşmaların teferruatına girmek konuyu uzatacağı ve amacından uzaklaştıracağı için burada sadece üç halife hakkında nakledilen konuşma örnekleriyle yetineceğiz:

Radî'nin verdiği konuşmalara göre Hz. Ebû Bekir Fedek arazisi konusunda Hz. Fâtîma'ya zulmetmiştir. Hz. Ali, Hz. Fâtîma'yı defnederken yaptığı konuşmada şöyle demektedir:

“...Gökyüzünün gölgelediği bütün yerlerden elimizde bir Fedek vardı. Bir topluluğun nefisleri orası için cimri davrandı; başka bir topluluğun nefisleri ise cömertlik yaptı. Allah ne iyi hakemdir! Fedek'i de Fedek'ten başka yeri de ne yapayım? Nefsin yarın beklendiği yer kabirdir. Kabrin karanlığında onun izleri kesilir ve haberleri kaybolur.”¹⁹

“Allah'a andolsun ki *falan kimse*²⁰, hilafete göre yerimin, değirmen taşının mili gibi olduğunu bildiği halde hilafeti bir gömlek gibi giyindi. Oysa sel benden akar ve hiçbir kuş benim uçtuğum yerlere uçamazdı. Ben de hilafetle arama bir perde çektim ve onun hakkındaki düşüncemi içimde sakladım... Buna karşı sabretmenin daha uygun olduğunu gördüğüm için üzülmemeye, boğazımda düğüm olmasına ve mirasımın yağmalandığını görmeme rağmen, *birincisi*²¹ yoluna gidip hilafeti kendisinden sonra *falançaya*²² arz edinceye kadar sabrettim.”²³

Şıkkıyye adıyla da bilinen üçüncü hutbede Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osman da (ö. 35/656) eleştirilere hedef olan isimlerdir:

“...Aman Allah'ım o ne şûra! Birincisinden daha faziletli olduğum konusunda hakkımda bir kuşku mu vardı ki, birbirlerine benzer kişilerle bir tutulur oldum? Fakat yere konduklarında ben de kondum, uçtuklarında ben de uçtum (uğradığım haksızlığa rağmen şûra kararına açıkça itiraz

¹⁸ Bu konuda *Nehcü'l-belâğa'* da geçen konuşma ve hutbeler için bk. Hikmet Gültekin (2013). Şîfî Âlim Şerîf er-Radî ve *Nehcü'l-belâğa* İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi), 224-280.

¹⁹ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 368. 45. mektup.

²⁰ Hz. Ebû Bekir.

²¹ Hz. Ebû Bekir.

²² Hz. Ömer.

²³ Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 303-304. 3. hutbe. Şıkkıyye adıyla anılan bu hutbe en çok eleştirilen ve Hz. Ali'ye uydurularak isnat edildiği söylenen hutbelere aittir.

etmedim). Onlardan bir adam²⁴ kendi kinine, diğeri de hısmına²⁵ meyletti. **Bu gruptan olup hayatı yemeğini yediği yerle çıkardığı yer arasında göğsünü kabartarak geçen üçüncüsü**²⁶ iktidara gelinceye kadar, anlatmak istemediğim daha pek çok gelişme oldu. Sonra da babasının çocukları o öldürülünceye, ameli onu öldürünceye ve oburluğu onu yüzüstü düşürünceye kadar onunla birlikte olup Allah'ın malını devenin ot yiyişi gibi şapır şupur yediler."²⁷

İnsanların başında, bazı bidatler ortaya çıkararak ve onların konuşmalarına neden olan bir yönetici vardı. İnsanlar konuşular (onu tenkit ettiler); sonra intikam aldılar ve değiştirdiler.²⁸

Radî bu hutbe ile ilgili kaynak göstermediği gibi sened de vermemektedir. Bütün bunlara ilaveten Radî'nin Şia'nın önemli âlimlerinden olan ağabeyi Murtazâ (436/1044), Şia'nın temel hadis kitaplarında geçen haber-i vahidlerle amel konusunda bile çekimser davranırken, bu hutbenin sıhhati konusunda sanki tereddüte hiç mahal yokmuş gibi davranmış ve üzerine şerh yazmıştır.²⁹

Şia'nın dört temel hadis kaynağından "*Men lâ yahduruhu'l-fakîh*" isimli kitabın da müellifi olan Şeyh Sadûk (381/991) bu hutbeyi *Meâni'l-Ahbâr*³⁰ ve *İlelü'ş-Şerâi'*³¹ isimli kitaplarında "*Emirü'l-Mü'minîn'in ehl-i hilaf ile mücadeleyi terk etmesine sebep olan illetler*" babında İkrime kanalıyla İbn Abbâs'a ulaşan iki yoldan rivayet etmiştir.³² Ancak bu senette bir sıkıntı vardır. Çünkü İbn Şihâb ez-Zührî, İbrâhîm en-Nehâî, Katâde ve Şa'bî'nin de aralarında bulunduğu talebeleri bu rivayeti nakletmedikleri gibi, ondan bahseden tabakat kitapları da böyle bir rivayette bulunduğu işaret etmemektedirler. Buna ilaveten Hz. Ali'nin halife seçildikten sonra okuduğu hutbe konusunda da farklı metinler nakledilmektedir. el-Hatîb bu hutbenin İbn Abdi Rabbih el-Maliki'nin (328/939) "*el-İkdü'l-Ferîd*" isimli kitabında

²⁴ Sa'd (b. Ebî Vakkas). bk. Abduh (ts). *Nehcü'l-belâğa*, I, 35, Beyrut: Dârü'l-marife. 3 nr.'lı dipnot.

²⁵ Abdurrahman (b. Avf). bk. Abduh, Muhammed, *Nehcü'l-belâğa*, I, 35. 4 nr.'lı dipnot. (Abdurrahman b. Avf'in karısı Ümmü Külsûm bnt. Ukbe b. Ebî Muayt Hz. Osmân'ın anne bir kardeşi idi.)

²⁶ Hz. Osmân'a işaret ediyor. bk. Abduh, *Nehcü'l-belâğa*, I, 35. 6 nr.'lı dipnot.

²⁷ Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 305-306. 3. hutbe, *Şıkkıyye Hutbesi*; Abduh, *Nehcü'l-belâğa*, I, 36.

²⁸ Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 446. 43. hutbe.

²⁹ Murtazâ (1405), *Resâil*, II, 114, Kum: Seyyidü'ş-Şühedâ matbaası.

³⁰ Sadûk, *Meâni'l-Ahbâr*, 360-362.

³¹ Sadûk, *İlelü'ş-Şerâi'*, I, 150.

³² Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 312.

mevcut olduğunu, Meclisî'nin, *Bihâru'l-Envâr*, VIII, 160 ta bunu naklettiğini söylemektedir.³³

el-İkdü'l-Ferîd Hz. Ali'nin Medine'de okuduğu ilk hutbe olarak senetsiz bir hutbe vermektedir.³⁴ Ancak bu hutbe *Şıkkıyye Hutbesi*'nde geçen bazı cümleleri içermekle beraber ondan farklıdır. *el-İkdü'l-Ferîd*'in verdiği hutbede Hz. Ali Kur'ân ve Sünnet vurgusu yapmakta, ihtilâfları kaldırmaktan, ittifaktan bahsetmekte ve Hz. Ebû Bekir'in hutbesini de *Şıkkıyye*'de söylenene aykırı olarak vermektedir. *Şıkkıyye* hutbesine göre Hz. Ebû Bekir istemediği halde hilafete getirilmiştir. Ancak kabul gören metne göre o halife olduktan sonra irad ettiği hutbede "*en hayırlınız olmadığım halde bu işi üstlendim*" demektedir.³⁵ Bu durumda *Şıkkıyye Hutbesi* olarak bilinen bu hutbeye Şiiler tarafından düzmece bir senet uydurulmuş ve İkrime yoluyla İbn Abbâs'a isnat edilmiş gibi gözükmektedir.

2.2. Nehcü'l-Belâğa'ya Göre Gayb Bilgisi Olduğu İddia Edilen Konular

İslam inancına göre gaybı Allah'tan başkası kesin olarak bilemez.³⁶ İnsanlar bazı haberlerden tahmin ve zan yoluyla bir sonuç çıkarabilir, gelecekle ilgili değerlendirmelerde bulunabilirler. Ancak gelecekle ilgili olarak doğru tahmin ve değerlendirmelerde bulunabilmek her insanın ilim, akıl ve his gücüne göre değişebilir. Peygamber Efendimizden kıyamet alametlerine ve fitnelere işaret eden gelecekle ilgili bazı rivayetler farklı sahabeler tarafından nakledilmiştir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz; Hz. Peygamberden duymaya dayalı olarak gelecekte haber veren ve değerlendirmelerde bulunan tek sahabe Hz. Ali'dir. Mesela Ebû Hureyre (ö. 58/678) şöyle demektedir: "*Allah Resûlünden iki kap (çeşit) ilim öğrendim. Birini yaydım diğerini ise yaysam şu boğazım kesilirdi.*"³⁷

Ancak bu bilgiler Allah'tan başkasının asla bilemeyeceği ve sadece Ebû Hureyre'ye söylenmiş özel bilgiler değildir. Çünkü böyle bir durum yani dinin bazı rükünlerinin sadece belirli kimselere sır olarak söylenmesi dinin gayesi ile ters düşer. Burada kastedilen bilgiler, siyasi çalkantı ve fitnelere işaret eden bilgilerdir. Birbirleriyle çatışma halinde olan gruplar bu bilgileri muhataplarının aleyhine delil olarak kullanmak istemişlerdir.

³³ Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 311.

³⁴ İbn Abdi Rabbih (1983), *el-İkdu'l-Ferîd*, IV, 155, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye.

³⁵ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, IV, 150.

³⁶ Bk. Cin Sûresi, 72/26.

³⁷ Buhârî, "İlim", 42.

Nehcü'l-belâğa' da Radî'nin naklettiği bilgiler sahabeden başkalarına söylenmeyen, sadece Hz. Ali'ye öğretilen, dinin temel umdeleriyle ilgili bilgiler değildir. Nitekim Hz. Ali kendisinde kimseye bildirilmeyen özel bilgiler olmadığını, *Nehcü'l-belâğa'* da geçen gaybden verdiği haberlerin Hz. Peygamberden duyduğu ve anladığı şeyler olduğunu söylemektedir.³⁸ Muhammed Mehdî Şemsüddîn *Dirâsât fî Nehci'l-belağa* isimli eserinde şöyle demektedir:

“Şerif er-Radî (ö. 406/1015) *Nehcü'l-belâğa'* yı yazarken Hz. Ali'nin muğayyebâtan haber veren sözlerini yazmayı gaye edinmemiştir. Onun naklettiği gaybden bilgi veren haberler, Hz. Ali'den nakledilen ve sahih olan haberlerin onda birine bile bâliğ değildir. Radî'nin bu konuda *Nehcü'l-belâğa'* da zikrettiği haberler şunlardır:³⁹

1. Basra'nın su baskınına maruz kalacağı⁴⁰ 2. Kûfe'ye zâlimlerin musallat olacağı⁴¹ 3. Muâviye'nin hilafeti ele geçireceği⁴² 4. Hâricilerin durumu ve işlerinin sonu⁴³ 5. Mervan ve hilafeti⁴⁴ 6. Zenci harbi⁴⁵ 7. Haccâc'ın valiliği⁴⁶ 8. Türkler hakkındaki haber⁴⁷ 9. Ümeyyeoğulları'nın zulmü ve sonları⁴⁸ 10. Mehdinin çıkışı⁴⁹ 11. Dünyayı kaplayacak, ekin (ekonomi) ve nesli helak edecek olan fitneler.”⁵⁰

3. Nehcü'l-Belâğa'da Geçen Merfû Rivayetlerin Sıhhat Yönünden Değerlendirilmesi

3.1. Nehcü'l-Belâğa'da Geçen Merfû Hadisler

³⁸ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 286. 126. hutbe.

³⁹ Muhammed Mehdî Şemsüddîn (1981). *Dirâsât fî Nehci'l-belâğa*, 213, Beyrut: ed-Dârü'l-İslâmiyye.

⁴⁰ Hatîb, *el-Mesâdir*, I, 343. 13. hutbe.; Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 203. 100. hutbe.

⁴¹ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 200-201. 99. hutbe.

⁴² Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 30. 57. hutbe.

⁴³ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 37. 59. hutbe.; İbn Ebü'l-Hadîd (1959). *Şerhu Nehci'l-belâğa*, V, 3, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.

⁴⁴ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 72. 71. hutbe.; Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 200. 99. hutbe.

⁴⁵ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 285-286. 126. hutbe.

⁴⁶ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 258-259. 114. hutbe.

⁴⁷ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 287. 126. hutbe.

⁴⁸ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 132. 85. hutbe.; Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 192-193. 96. hutbe.

⁴⁹ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 449. 180. hutbe.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. *Hikmet Gültekin, Şü Âlim Şerif er-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri*, 280-338.

Öncelikle şunu belirtelim ki *Nehcü'l-belâğa*'da geçen hiçbir rivayetin muttasıl bir senedi yoktur. Burada zikredeceğimiz bütün rivayetler Hz. Ali'nin konuşmaları arasında veya mektupları içerisinde geçmektedir. Bu hadislerin kaynaklarını ve sıhhat derecelerini incelemek kanaatimize göre Radî'nin kaynaklarının sıhhati hakkında da bize ipucu verecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Nehcü'l-belâğa* içerisinde on altı merfû hadis geçmektedir. Bu hadisler şunlardır:

1. "Peygamber, "Allah kulu sever, ameline buğz eder; ameli sever, bedenine buğz eder" buyurmaktadır."⁵¹

وَقَدْ قَالَ الرَّسُولُ الصَّائِقُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ وَ يُبْغِضُ عَمَلَهُ وَ يُحِبُّ الْعَمَلَ وَ يُبْغِضُ بَدَنَهُ

İncelediğimiz kaynaklarda⁵² bulamadığımız bu rivayetin içerisinde geçtiği metin 152. hutbedir.⁵³ Radî bu hutbeyi değişik iki metni birleştirerek oluşturmuştur. Hatta ikinci metin birden fazla metnin birleştirilmesiyle oluşturulmuş olması da mümkündür. Hutbenin konusu *Ehl-i Beyt*'e uymak hakkındadır. Ayrıca birinci metinde muhalifler eleştirilmekte ve Hz. Ali'nin davetine icabet edilmesi öğütlenmektedir.

Aramalarımızda bu metinde bir hadise rastlayamadık. Radî'nin naklettiği metinde geçen bu *merfu* rivayetin manasını esas aldığımızda Hz. Ali'nin sözüyle bir tenakuz olduğu da görülmektedir. Çünkü bu rivayetten önce Hz. Ali şöyle demektedir:

"... Bilmiş ol ki, her zâhirin kendine benzeyen bir bâtını vardır. Zâhiri güzel olanın bâtını da güzel olur. Zâhiri kötü olanın bâtını da kötü olur..."⁵⁴

Radî'nin verdiği metinde Hz. Ali bu sözünün akabinde yukarıdaki hadisi kendi sözüne şâhit olarak Hz. Peygamber'den rivayet etmektedir. Bu durumda madem zâhir ve bâtın uyum halindeyse, içindekinin bilinmemesi hariç insanın ameli ile Allah katındaki değeri neden farklı olsun? Bu konuşmanın kaynaklarını inceleyen Hatîb de metnin tek parça olarak geçtiği bir kaynağa ulaşmamıştır.⁵⁵

Kaynaklarda bulamadığımız, manasının da Kur'an ve sünnete aykırı olduğunu düşündüğümüz *bu hadisin uydurma olduğu kanaatindeyiz.*

Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 349.

⁵¹

⁵² Burada inceleyeceğimiz rivayetleri araştırırken hadis kaynakları yanında Küleynî'nin *el-Kâfi*'si ve Şeyh Sadûk'un *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, *Kemâlü'd-dîn*, *Me'âni'l-ahbâr*, *Uyûnu ahbâri'r-Rızâ*, *Hisâl*, *Fedâilü's-şehri's-selâse*, *Sevâbü'l-a'mâl*, *el-Hidâye*, *el-Muknî'* isimli kitaplarına baktık.

⁵³ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 348-349. 152. hutbe.

⁵⁴ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 349.

⁵⁵ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 350.

2. "Birisini kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emiri! Bize fitneden ve fitneyi Resûlullah'a sorup sormadığından haber ver" dedi. Bunun üzerine Mü'minlerin Emiri şöyle buyurdu:

"Noksan sıfatlarından münezzehe olan Allah katından "Elif, Lam Mim. İnsanlar inandık demekle sınanmadan bırakılıvereceklerini mi sanıyorlar!" (el-Ankebût 29/1-2) kavlini inzal buyurunca anladım ki, Resûlullah aramızdayken biz imtihan edilmeyeceğiz. "Ey Allah'ın Resulü, Allah'ın bu ayetle sana haber verdiği imtihan nedir?" dedim. "Ey Ali ümmetimin benden sonra imtihan edilecektir." dedi. "Yâ Resûlallah, Uhud günü Müslümanlardan bir grup şehit olmuş, bense şahadete erişememiştim ve bu bana pek ağır gelmişti de "Müjdelerim seni, şahadet arkadadır." dememiş miydin?" diye sordum. Bana "Bu böyle olacak! O zaman nasıl sabredeceksin?" dedi. Ona "Ey Allah'ın Resulü bu sabrın değil, müjde ve şükür yeridir." dedim. O da; "Ey Ali! Topluluk mallarıyla sınanacaklar; dinleriyle Rablerine minnet edecek, O'nun rahmetini dileyecek, O'nun gücünden (azabından) emin olacaklar. O'nun haram kıldığını, yalancı şüphelerle ve gaflete düşürücü arzularıyla helal kılacaklar. Hamrı nebizle, haksız kazancı hediyeyle, faizi alışverişle helal kılacaklar" dedi. "Ey Allah'ın Resulü! Bu durumda onları hangi konumda değerlendireceğim? İrtidat konumunda mı yoksa fitne konumunda mı?" diye sordum. "Fitne konumunda" dedi."⁵⁶

Bu rivayetin geçtiği yer 154. hutbedir. Bu hadis de hutbenin son kısmıdır. Bu hutbe üç ayrı metnin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir metindir. Radî bu hutbe ve içerisinde geçen hadis için herhangi bir kaynak veya râvi adı vermemektedir. Kutbü'd-Dîn er-Râvendî'nin (538/1143) *Nehcü'l-belâğa* şerhi olan *Minhâcü'l-berâe* isimli eserini tahkik eden Abdullatîf el-Kühkemerî bu rivayetin "Ey Ali! Topluluk mallarıyla sınanacaklar; ..." kısmına düştüğü dipnotta "bu cevabı tashih edilmiş nüshada bulamadım"⁵⁷ demektedir. Ayrıca er-Râvendî de hutbeyi açıklarken bu kısım ile ilgili herhangi bir yoruma yer vermemektedir. Bu da *Nehcü'l-belâğa*'nın metinlerine Radî'den sonra bazı eklemeler yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

İbn Ebü'l-Hadîd (656/1258) bu hutbeyi 156 ve 157. hutbeler olarak iki ayrı hutbe şeklinde vermektedir.⁵⁸ Onun verdiği 157. hutbede Râvendî'nin değinmediği fitneyle ilgili son kısım geçmektedir. Bu da son kısımda

⁵⁶ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 356-357. 154. hutbe.

⁵⁷ Kutbü'd-Dîn er-Râvendî (1406). *Minhâcü'l-berâe*, II, 98, nşr. es-Seyyid Abdullatîf el-Kühkemerî, Kum. 2 nr.'lı dipnot.

⁵⁸ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, IX, 189. 156. hutbe.; IX, 205. 157. hutbe.

zikredilen hadisin Râvendî'den yaklaşık yüz sene sonra metnin bir parçası olarak kabul gördüğü anlamına gelmektedir. Bu hutbede dikkat çeken bir husus; birinci bölümde *Kur'an'a* sarılmak tavsiye edilirken ikinci bölümde *Ehl-i Beyt* ilave edilmemektedir.⁵⁹ Radî'nin zaman zaman yaptığı gibi bundan sonraki kısmı Ehl-i Beyt'e uymayı öğütleyen bir metin olarak seçmesi beklenirken öyle yapmamıştır. Ancak yine de Hz. Ali'nin fitnecilerle cihad edeceği ve onlar tarafından şehit edileceğini anlatan bir metin getirmesi, Şii akidesinin kendisini yönlendirdiği bir tercih olarak da yorumlanabilir.

İbn Ebü'l-Hadîd Hz. Ali hakkında lafız olarak biraz farklı olsa da Radî'nin metninde geçen rivayete benzer bir hadis zikretmektedir:

Resûlullah'ın Ali'ye şöyle dediği muhaddislerce rivayet edilmiştir: *"Allah sana müşriklerle cihad etmeyi yazdığı gibi, fitneye bulaşanlarla da cihad etmeyi yazmıştır."* Dedim ki: *"Yâ Resûlallah! Bana cihad etmek yazılan bu fitne nedir?"* Dedi ki: *"Topluluk Allah'dan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet edecekler ancak sünnete muhalif olacaklardır."* Dedim ki: *"Yâ Resûlallah! Onlar benim gibi şehâdet ederken ben onlarla neden savaşaçağım?"* Dedi ki: *"Dinde olmayan şeyleri ihdas etmeleri ve emre muhalefet etmeleri sebebiyle."*⁶⁰

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi şehitlikle müjdelediği rivayetler bulunmaktadır. İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinde Hz. Ali'nin şehadetini haber veren birçok rivayeti toplamıştır.⁶¹

Beyhakî (458/1065) *Delâil*'de Ebû Saîd el-Hudrî'den senediyle birlikte şöyle rivayet etmektedir:

Oturmuş Resûlullah'ı bekliyorduk, hanımlarından birisinin odasından çıkıp yanımıza geldi... Resûlullah'ın na'lininin bağı koptu da Ali onu tamir etmek için alıp gitti. Resûlullah ayağa kalktı ve biz de ayağa kalkıp onu ayakta bekledik. O gün içimizde Ebû Bekir ve Ömer de vardı. Resûlullah şöyle dedi: *"Benim Kur'an'ın tenzili sebebiyle savaştığım gibi, sizden birisi de Kur'an'ın te'vîli sebebiyle savaşıacak."* Ebû Bekir ve Ömer bu ben miyim

⁵⁹ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 355-356. 154. hutbe.

⁶⁰ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, IX, 206. İbn Ebü'l-Hadîd'in naklettiği bu rivayetin metni:

ان رسول الله صلى الله عليه وآله قال له: "إن الله قد كتب عليك جهاد المفتونين، كما كتب على جهاد المشركين"، قال: فقلت: يا رسول الله، ما هذه الفتنة التي كتب على فيها الجهاد؟ قال: قوم يشهدون أن لا إله إلا الله وأنا رسول الله، وهم مخالفون للسنة. فقلت: يا رسول الله فعلام أقاتلهم وهم يشهدون كما أشهد؟ قال: على الأحداث في الدين، ومخالفة الأمر...
⁶¹ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Kesîr (1998). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VII, 357-361, nşr. Ali Şîrî, Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî.

diye sorunca: “Hayır, fakat o na’linin sahibi olandır-(sâhibunna’li)” dedi. Bunu herkesten önce Ali’ye haber vermek için yanına geldim, fakat o başını bile kaldırmadı. Bu sanki Ali’nin (daha önceden) işittiği bir şey gibiydi.⁶²

Beyhakî’nin bu konuda Hz. Ali’den başka bir rivayeti de şöyledir:

“Resûlullah bana ben emir oluncaya kadar, sonra da şu (sakalı) şunun (başının) kanıyla boyanmadıkça ölmeyeceğimi ahdedti.”⁶³

Bu konuda İbnü’l-Esîr’de (ö. 630/1232) şu rivayeti nakletmektedir:

Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) anlatıyor: Ali b. Ebî Tâlib hastalanmıştı. Kendisini ziyarete gittiğimde Ebû Bekir ve Ömer de orada oturuyorlardı. Biraz sonra Resûlullah oraya geldi. Ebû Bekir ve Ömer Resûlullah’a: Ey Allah’ın Peygamberi! Ali ölüyor, görüyoruz” dediler. Fakat Resûlullah şöyle buyurdu: “Hayır, o şimdi ölmeyecek. O (ilerde) öldürülecektir.”⁶⁴

Biz senediyle birlikte rivayet edilen bu haberleri esas alırsak Resûlullah’ın, öldürüleceğini Hz. Ali’ye yaşarken haber verdiği şeklinde bir bilginin kaynaklarda var olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Radî’nin verdiği metin inceleyebildiğimiz kaynaklarda geçmemektedir. Bu sebeple Radî’nin metni her ne kadar mana yönünden burada zikredilen rivayetlere uymaktaysa da, rivayet yönünden öyle değildir. Biz onun tercih ettiği metni hangi kaynaktan aldığını tespit edemedik. Yani Radî bilinen meşhur kaynaklardan rivayette bulunmamaktadır. Sonradan bazı ilavelerin onun verdiği metne katılmış olması da muhtemeldir. Bu sebeple Radî’nin senedsiz olarak rivayet ettiği haberin uydurma olduğu kanaatindeyiz.

3. Resûlullah’ın “Kıyamet günü zalim lider, yanında bir yardımcısı ya da özrünü ortaya koyacak kimse olmadan getirilip Cehennem ateşine atılır. Ateşin içinde değirmen (taşı) gibi döner. Sonra ateşin dibine bağlanır” dediğini duydum.”⁶⁵

وَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْإِمَامِ الْجَائِرِ وَ أَلَيْسَ مَعَهُ نَصِيرٌ وَ لَا عَاذِرٌ فَيُلْقَى فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَيَتَوَرَّ فِيهَا كَمَا تَتَوَرَّ الرَّحَى ثُمَّ يَرْتَبِّطُ فِي قَعْرِهَا

⁶² Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Hüsrevîrdî el-Horâsânî, Ebû Bekr el-Beyhakî (1988). *Delâilü’n-Nübüvve*, VI, 435, 436, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye. Bu konuda benzer rivayetler için bk. İbnü’l-Esîr (ts). *en-Nihâye fi garîbi’l-hadîs*, I, 14, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanahî-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Beyrut: Dârü ihyâi türâsî’l-Arabî.; Tabersî, Ebû Mansûr Ahmed b. Ali (1403). *el-İhticâc*, I, 171, Meşhed: Şerîf er-Radî Matbaası.

⁶³ Beyhakî, *Delâil*, VI, 438, 439.

⁶⁴ İbnü’l-Esîr (1965). *el-Kâmil fi’t-târîh*, II, 387-388, Beyrut: Dârü sâdir ; Muhammed Ravvâs Kal’acî (2005). *Mevsûatu fıkhi Ali b. Ebî Tâlib*, Hz. Ali İlmihâli, 652, yayına haz. ve ilavelerde bulunan: Yusuf Özbek, İstanbul: Ocak Yay.

⁶⁵ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 386. 162. hutbe.

Bu hadis 162. hutbe içerisinde geçmektedir. Meclisî (ö. 1111/1699), *Bihârü'l-envâr*'da hutbeyi *Nehcü'l-belâğâ'*dan aktarmakta⁶⁶ ancak ne hutbe için ne de bu hadis için farklı bir kaynak belirtmektedir. Bu hadisi *el-Mektebetü's-şâmile'*de yaptığımız taramalarda da bulamadık. *Nehcü'l-belâğâ'*nın en önemli şârihleri olan İbn Ebü'l-Hadîd⁶⁷, Kutbuddîn er-Râvendî (ö. 573/1177)⁶⁸ ve İbn Meysem el-Behrânî'nin⁶⁹ (ö. 679/1280) şerhlerinde de herhangi bir kaynak gösterilmemektedir.

İbn Meysem hadisin kaynağına işaret etmemekle birlikte yorum sadedinde şöyle demektedir:

Haberde nakledildiği üzere onu zâlim imâmın hali konusunda beşerin Efendisi'nden naklettiği haberi zikrederek uyardı. Sonra bu ümmet içerisinde öldürülen imâm olma konusunda Allah'ı hatırlatarak onu sakındırdı. Ali'nin kendi sözünden sonra naklettiği ibareyle Peygamber aleyhisselâm bunu haber vermişti.⁷⁰

Görüldüğü gibi bu hutbe ve dolayısıyla da içerisinde geçen hadis için *Nehcü'l-belâğâ'*nın en önemli şârihleri bile bir kaynak göstermemekte, Radî'nin söylediğiyle iktifa etmektedirler. Bunlardan anlaşılan Radî bu metni bilinen meşhur ve mütedâvel bir kaynaktan almamıştır. Dolayısıyla bu hadisin de rivayet yönünden güvenilirliğini iddia etmek mümkün değildir.

4. Resûlullah, "Cennet, hoşlanılmayan şeylerle; Cehennem ise arzularla çevrilmiştir" buyurmaktadır."⁷¹

ان الجنة خفت بالمكاره وان النار خفت بالشهوات

Bu hadis-i şerif lafızlar biraz farklı olsa da sahih bir hadis olarak kaynaklarda geçmekte ve değişik sahabîlerden rivayet edilmektedir.⁷²

⁶⁶ Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Ali (1457). *Bihârü'l-envâr*, XXXI, 488-489, Beyrut: Müessesetü'l-vefâ'.

⁶⁷ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğâ*, IX, 261-262. (İbn Ebü'l-Hadîd'de 165. hutbe olarak geçmektedir.)

⁶⁸ Râvendî, *Minhâcü'l-berâe*, 2: 127-128.

⁶⁹ İbn Meysem (1999). *Şerhu Nehci'l-belâğâ*, III, 281-282, Beyrut: Dârü's-sekaleyn. (İbn Meysem şerhinde 163. hutbe olarak geçmektedir.)

⁷⁰ İbn Meysem, *Şerhu Nehci'l-belâğâ*, III, 283.

⁷¹ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 423. 174. hutbe.

⁷² Buhârî, "Rikak", 28. (حجبت النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره) lafzıyla Ebû Hureyre'den; Müslim, "Cennet", 1. (حجبت الجنة بالمكاره وخفت النار بالشهوات) lafzıyla Enes b. Mâlik'ten; Tirmizî, "Cennet", 21. (حجبت الجنة بالمكاره وخفت النار بالشهوات) lafzıyla Enes b. Mâlik'ten; Ahmed b. Hanbel (2001). *Müsned*, XIV, 507, nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, Ebû Hureyre'den; *Müsned*. XX, 28, Enes b. Mâlik'ten; *Müsned*, XXI, 248; *Müsned*, XXI, 427. (İstanbul: 1413/1992 baskısı için bk. II,

5. Resûlullah, “*Kalbi doğru olmadan kulun imanı doğru olmaz. Dili doğru olmadan da kalbi doğru olmaz*”⁷³ buyurmuştur.⁷⁴

وَأَقْدَقَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَا يَسْتَوِيْمُ إِيْمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَوِيْمَ قَلْبُهُ وَ لَا يَسْتَوِيْمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَوِيْمَ لِسَانَهُ

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) şu senedle rivayet etmektedir: *Zeyd b. el-Hubâb >Ali b. Mes'ade el-Bâhilî >Katâde >Enes b. Mâlik*.

Şuayb el-Arnaût, *Ali b. Mes'ade el-Bâhilî*'nin zayıf olması sebebiyle hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.⁷⁵ Kudâî'nin (ö. 454/1062) yine Enes b. Mâlik'ten yaptığı rivayetin senedinde de aynı şahıs bulunmaktadır.⁷⁶

Beyhakî (ö. 458/1065) *Şu'abü'l-îmân*'da mu'an'an bir senedle Hz. Hasan'dan (ö. 49/669) “*onun bazı ashabından*” diyerek meçhul bir kimseden rivayet etmektedir.⁷⁷ Hz. Hasan'dan yapılan rivayetin en sorunsuz görünen senedi Yahyâ b. Hüseyin'in (499/1105) *el-Emâlî*'deki rivayetidir.⁷⁸ Ancak bu senedde de İbn Ayyâş'ın Yahyâ b. Yesâr'dan rivayeti semâ'a delâlet etmeyen *an* lafzıyla yapılmaktadır. Ayrıca hicrî beşinci asırda yaşamış bir muhaddisin ulaştığı senede ondan öncekilerin ulaşamamış olması da düşündürücü bir durumdur. *el-Emâlî*'deki hadisin metninde, Hz. Ali'nin sözünde geçen hadisin lafzından farklı olarak bazı ilaveler bulunmaktadır.

Bu hadis, tariklerinde bulunan sorun sebebiyle zayıf olarak değerlendirilebileceğimiz bir hadistir.

6. Resûlullah, “*Ey Âdemoğlu! Hedefi olan bir yarışçıysan hayır işle ve kötülüğü bırak*” buyurmuştur.”⁷⁹

260; II, 380; III, 153, III, 254, III, 284; Dârimî, “Rikâk”, 117; Ebû Ya'lâ (1984). *Müsned*, XI, 33 (nr. 3275), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs.; İbn Hibbân (1993). *Sahih*, II, 492 (nr. 716), II, 494 (nr. 718), Beyrut: Müessesetü'r-risâle.; Taberânî (1984). *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, IV, 290 (nr. 3329) Beyrut: Müessesetü'r-risâle.; Ebû Nuaym (ts). *Sıfatü'l-Cenne*, I, 65 (nr. 42), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs.; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I, 332 (nr. 567); Beyhakî (2003), *Şu'abü'l-îmân*, XII, 240 (nr. 9338), Riyâd: Mektebetü'r-rüşd.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 343. Enes b. Mâlik'ten; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, II, 62; Beyhakî (2003). *Şu'abü'l-îmân*, I, 97 (nr.8), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.

⁷⁴ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 427. 174. hutbe.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 343.

⁷⁶ Kudâî (1986). *Müsnedü'ş-Şihâb*, II, 62, nşr. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

⁷⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, I, 97 (nr. 8).

⁷⁸ Yahyâ b. Hüseyin el-Curcânî (2001). *el-Emâlî (Tertibü'l-Emâlî el-hamîsiyye)*, I, 40 (nr. 127), düzenleyen: Kâdî Muhyiddîn Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, nşr. Muhammed Hasen Muhammed İsmâil, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.

⁷⁹ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 429. 174. hutbe.

فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يُقُولُ يَا ابْنَ آدَمَ اَعْمَلِ الْخَيْرَ وَ دَعْ الشَّرَّ فَإِذَا أَنْتَ جَوَادٌ قَاصِدٌ

Bu hadisin kaynağını bulamadık. Hadisin içerisinde geçtiği hutbe biraz uzunca bir hutbedir.⁸⁰ Yukarıda incelediğimiz son üç hadisin birisi sahîh, birisi zayıf birisi de kaynağı tespit edilememiş ve sahîh hadisleri toplayan kitaplarda geçmeyen bir hadistir. Bu hadislerin her üçü de aynı hutbe içerisinde, 174. hutbede geçmektedir.

7. *el-Kâsî'a*⁸¹ hutbesi olarak bilinen 190. hutbe çok uzun bir hutbe olup burada iki tane merfu rivayet geçmektedir:

“... O zaman İslam’da Resûlullah, Hatice ve üçüncüleri olan benden başkasını bir araya getiren bir ev yoktu. Vahyin nurunu görüyor; nübüvvet kokusunu kokluyordum. Ona vahiy indiğinde Şeytan’ın çığlığını işittim. “Ey Allah’ın Resulü! Bu çığlık nedir?” diye sordum. Resûlullah, “*Bu Şeytan’dır. O’na ibadet/itâat edilmesinden ümidi kırıldı. İşittiğimi işitiyor, gördüğümü görüyorsun. Ancak Peygamber değil, vezirsin. Sen hayır üzeresin*” dedi. Kureyş’in liderleri ona geldiği zaman onunla beraberdim. Ona, “Ey Muhammed! Sen, atalarının ve ailenden herhangi bir kimsenin ileri sürmediği büyük bir iddiada bulundun. Senden bir şey istiyoruz. Eğer bize cevap verir ve onu bize gösterirsen senin bir peygamber ve elçi olduğunu bilmiş olacağız. Bunu yapamazsan yalancı bir sihirbaz olduğunu bileceğiz” dediler. Resûlullah, “*Ne istiyorsunuz?*” diye sordu. “Bu ağacı çağırmanı, kökleriyle birlikte sökülmesini ve senin önünde durmasını” dediler. Resûlullah, “*Allah her şeye kadirdir. Eğer Allah bunu yaparsa inanıp hakka şahitlik eder misiniz?*” diye sordu. “Evet” dediler. Resûlullah, “*Size istediğinizi göstereceğim; ancak bir hayra dönmeyeceğinizi biliyorum. Sizin aranızda, kuyuya atılacak olanlar ve grupları oluşturacak olanlar vardır*” dedi. Sonra ekledi: “*Ey ağaç! Allah’a ve ahiret gününe inanıyor ve benim Allah’ın elçisi olduğumu biliyorsan, Allah’ın izniyle köklerinle sökül ve önümde dur!*”

Onu hak ile gönderene yemin olsun ki, ağaç, kökleriyle birlikte sökülerek şiddetli bir gürültü ve kuşun kanatlarından çıkan sese benzer şiddetli bir sesle, Resûlullah’ın önünde duruncaya kadar hareket ederek geldi. En yüksek dalını Resûlullah’ın üzerine, diğer bazı dallarını ise benim omzuma attı. Bu sırada Resûlullah’ın sağındaydım. Topluluk olanları görünce, ululukla ve büyükenerek “Ağacı yerine gönder; sana yarısı gelsin, diğer yarısı yerinde kalsın” dediler. Resûlullah, ağaca bunu emretti. Ağacın yarısı, sanki daha acayip bir gelişle ve daha şiddetli bir gürültüyle geldi. Neredeyse Resûlullah’a sarılacaktı. Küfür ve inatla, “Bu yarımı gönder; daha

⁸⁰ Hatîb, *el-Mesâdir*, II, 422-430. 174. hutbe.

⁸¹ Hakaret eden anlamında bu ismin verildiği hakkında bk. Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 29.

önce olduğu hale, diğer yarısına dönsün!" dediler. Resûlullah ona emretti o da döndü.

Ben "Allah'tan başka ilâh yoktur. Peygamberini tasdik ederek ve sözünü yücelterek sana ilk inanan, Ağacın Allah'ın emriyle yaptığını ikrar eden ilk kişiyim ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Topluluğun hepsi, "Bilakis müthiş sihir yapan eli hafif, yalancı bir sihirbazdır. (Beni kastederek) Seni bundan başkası tasdik ediyor mu?" dediler.^{82/83}

Bu rivayette bahsedilen ağacın Resûlullah'ın emrine itaat etmesine dair olay Mekke'de vuku bulmuş gibi anlatılmakla beraber bazı rivayetler Enes b. Mâlik'den gelmektedir. Yani Enes b. Mâlik'den yapılan rivayetler sahabe mürselidir. Ancak rivayetlerin hiç birisinde Radî'nin zikrettiği Hz. Ali ile ilgili kısım bulunmamaktadır. Buradan anlaşılan Şî kaynaklarda içerisine Hz. Ali ile ilgili ifadeler eklenerek rivayet edilmiştir.

Beyhakî'nin *Delâil*'de rivayet ettiğine göre cinler Peygamberimize "Senin Resûlullah olduğuna kim şehâdet eder?" diyerek şahit istemişler bunun üzerine Peygamberimiz "Şu ağacı gördünüz mü, o şehâdet ederse iman eder misiniz? diye sormuş, cinler de "Evet iman ederiz" demişler, bunun üzerine Resûlullah o ağacı çağırmıştır. İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53) bunu anlatırken şöyle demektedir: Ağaç icabet etti ben de dallarını, budaklarını sürüyerek geldiğini gördüm. Resûlullah ağaca: "Benim Resûlullah olduğuma şehâdet eder misin?" diye sordu. Ağaç: Şehâdet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün dedi."

Kamil Miras bu konuyla ilgili farklı iki rivayeti değerlendirirken şöyle demektedir:

"Şimdi, sıhhatlerinde şüphe edilmeyen ve müsbet, menfi mazmunlarıyla müteâriz bulunan bu iki haberi şöyle tevcih ve te'vîl edebiliriz : ..."⁸⁴

Aynî (856/1451) *Buhârî'nin Kitâbü'l-Menâkib*'de geçen cin hadisinin⁸⁵ şerhinde Beyhakî'nin *Delâil*'inden naklen cinlerin mucize istemesiyle ilgili

⁸² İçinde Hz. Ali'nin adı geçmeyen benzer bir rivayet için bk. İbn Mâce, "Fiten", 23. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen İbn Mâce hadisi için Elbânî *sahih* demektedir.; Dârimî, "Delâilü'n-Nübüvve", 4. İbn Ömer'den; Dârimî, "Delâilü'n-Nübüvve", 4. Câbir'den; Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Hanbelî (2000). *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*, VI, 214, nşr. Abdü'l-Melik b. Abdullah b. Dehîş, Beyrut: Dârü hazar. Enes b. Mâlik'ten; İbn İshâk (1978). *es-Sîre*, 277, 279, nşr. Süheyl Zekkâr, Beyrut: Dârü'l-fikr.; Suyûtî (ts). *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I: 202-203, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.

⁸³ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 53-56. 190. hutbe.

⁸⁴ Kamil Miras (1983). *Sahih-i Buhârî muhtasarı Tecrid-i Sarih tercemesi ve şerhi*, X, 47-48, Ankara: DİBY.

geçen rivayeti vermiş ancak sıhhati hakkında değerlendirmede bulunmamıştır.⁸⁶

Kādî İyâz (544/1149) ağaç mucizesiyle ilgili rivayetleri *eş-Şifa'*ında bir araya toplamış sıhhat durumları hakkında olumsuz bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁸⁷ Kādî İyâz topladığı rivayetleri değerlendirirken şöyle demektedir:

İbn Ömer, Büreyde, Câbir, İbn Mes'ûd, Ya'lâ b. Mürre, Usame b. Zeyd, Enes b. Mâlik, *Ali b. Ebû Tâlib*, İbn Abbâs ve daha başkaları bu kıssanın aynısı veya aynı manaya bir benzerini rivayet hususunda ittifak halindedirler.⁸⁸

Ziyâuddîn Makdisî (643/1245), *el-Ehâdisü'l-Muhtâra'*da ağaç mucizesiyle ilgili olarak Enes b. Malik'ten gelen iki rivayeti vermiş olup bunlardan birisi *İbn Mâce'*nin rivayetidir.⁸⁹

Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber kavminden gördüğü eziyet sebebiyle üzüntülü bir haldeyken Cebrâil gelmiş ve bir mucize görmek ister misin? diye sormuştur. Hz. Peygamber'in istemesi üzerine de vadinin ilerisindeki bir ağacı çağırmasını söylemiş, Peygamberimiz çağırınca ağaç gelmiş sonra da yerine geri dönmüştür. Bu mucizeyi gören Peygamber Efendimiz: "*Bu bana yeter*" diyerek teselli bulmuştur. Kitabı tahkik eden Abdülmelik b. Abdullah her iki rivayet için de sahih kaydını düşmüştür.

Ahmed b. Hanbel'in (241/855) İbn Abbâs'dan *Ebû Muâviye ve A'meş* >*Ebû Zabyân* yoluyla rivayet ettiği ağaç mucizesi ise şu şekildedir:

"Benû Âmir'den bir adam Allah Resûlüne gelip şöyle dedi: Yâ Resûlallah! İki omuzun arasındaki mühürü (*beni*) bana göster, çünkü ben insanlar arasında tıp ilmini en iyi bilenlerdenim. Resûlullah ona dedi ki: "*Sana bir mucize göstereyim mi?*" Adam da evet dedi. Resûlullah bir hurma ağacına baktı ve dedi ki: "*Şu ağacı çağır.*" Adam onu çağırды ve ağaç gelip önünde durdu. "*Dön*" dedi ve ağaç yerine geri döndü. Bunun üzerine o adam şöyle dedi: Ey Âmiroğulları! Bugünkünden daha sihirbaz bir adam görmedim."⁹⁰

⁸⁵ Buhârî, "Menâkib", 91.

⁸⁶ Aynî (ts). *Umdetü'l-kârî*, XVI, 309, Beyrut: Dâru fikr.

⁸⁷ Kādî İyâz (1988). *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, I, 298-303, Beyrut: Dâru'l-fikr.

⁸⁸ Kādî İyâz, *eş-Şifâ*, I, 301.

⁸⁹ İbn Mâce, "Fiten", 23; Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, VI, 214-215.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 461-462.

Bu rivayette bahsedilen adamın hem müşrik olması hem de söze “*Yâ Resûlallah!*” diye başlaması bir çelişki olmakla beraber Ahmed Muhammed Şâkir’in şerh ve tashih ettiği nüshada dipnotta şu bilgiler verilmektedir: “İbn Sa’d (ö. 230/844), *Şerîk* >*Semmâk* >*Ebû Zabyân* yoluyla muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bu rivayetin sonunda adamın iman ettiği belirtilmektedir. Ebû Nuaym *Delâilü’n-Nübüvve’*de *A’mes* >*Sâlim* >*Ebü’l-Ca’d* >*İbn Abbâs* yoluyla uzunca bir haber olarak rivayet etmiştir.⁹¹ Rivayetin sonunda adam şöyle demektedir: “Vallahi seni hiçbir söz sebebiyle asla yalanlamayacağım.” “Ey Sa’sa’a oğulları! Vallahi onu söylediği hiçbir söz sebebiyle yalanlamayacağım.”

Dârimî’nin İbn Ömer’den rivayeti ise şöyledir:

“Bir yolculuk esnasında bir A’râbî ile karşılaşılır ve Resûlullah adamı kelimeyi şehadeti söylemek suretiyle hayra erişmeye çağırır. A’râbî, senin bu söylediklerine kim şahadet eder? deyince Hz. Peygamber ilerdeki bir ağacı (palamut ağacı) işaret eder. Ağaç yeri yarararak gelir ve üç kez şahadet eder. Hz. Peygamber yerine dönmesini isteyince de aynı şekilde yerine döner. Bunun üzerine o adam kavmine doğru yönelir ve şöyle der: “Şayet bana uyarlarsa onları sana getiririm. Aksi takdirde dönerim ve seninle birlikte olurum.”⁹²

İbn Sa’d “*Resûlullah’a vahiy indikten sonra meydana gelen nübüvvet alâmetlerinin (mucizelerinin) zikri*” başlığıyla açtığı bahiste senedleri Ebû Zeyd, Ata ve Ya’lâ b. Mürre’de biten üç ayrı rivayet aktarmaktadır.⁹³

Bu rivayetlerin birincisinde Hacûn Bölgesi’nde Resûlullah’ın bir mucize istediği ve “*Allah’ım! Bu gün bana öyle bir mucize göster ki bundan sonra kavminden beni yalanlayanlara aldırış etmeyeyim*” dediği ve bunun üzerine şehrin arka tarafında bir ağaç gördüğü, onu çağırınca yeri yarararak yanına geldiği git deyince de geri gittiği anlatılmaktadır.⁹⁴ İkinci rivayet ise Atâ’dan mürsel olarak nakledilmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber bir yolculuk esnasında def-i hâcet ihtiyacı hâsıl olur ancak arkasına geçip insanlardan gizlenecek bir şey bulamaz. Resûlullah birbirinden uzak (ayrı) iki ağaç görür ve İbn Mes’ûd’a der ki: “*Oraya git ve onları birleştir. Onlara de*

⁹¹ Ebû Nuaym, *Delâilü’n-Nübüvve*, 139.

⁹² Dârimî, “Mukaddime”, I, 4. Kitabın tahkikini yapan Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî hadis için *sahih*ti dipnotunu düşmüştür.

⁹³ İbn Sa’d (2001). *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, I, 143-144, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kâhire: Mektebetü’l-hâncî.

⁹⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 143; Hz. Peygamber’in hüznü olması sebebiyle ona gösterilen benzer bir rivayet için bk. İbn İshâk, *es-Sîre*, 279.

ki: Resûlullah sizin arkanızda ihtiyacını giderene kadar bir araya gelmeniz için beni size gönderdi." İbn Mes'ûd gidip bunu onlara söyleyince onlar birbirlerine yönelirler (birleşirler) ve Resûlullah arkalarında ihtiyacını giderir."⁹⁵

Bu rivayetin bir benzerini Dârimî, Câbir (r.a.) den rivayet etmektedir. Bu rivayete göre iki ağacın arası dört zira'dır ve Resûlullah def-i hâcette bulunurken ağaçlar birbirlerine meyletmek suretiyle onu gizlemişlerdir.⁹⁶

Bu haberleri *Asr-ı Saâdet* isimli eserinde değerlendiren Hintli âlim Mevlana Şiblî senedlerinde herhangi bir kusurdan bahsetmeden rivayetleri Peygamber Efendimizin mucizeleri olarak nakletmektedir.⁹⁷

Kamil Miras (1875-1957) *Tecrîd-i Sarîh* şerhinde Peygamberimizin okuduğu Kur'an'ı cinlerin dinlediğini kim bildirdi diye soran kişiye İbn Mes'ûd'un: "Cinni, bir ağaç (Sakız ağacı) bildirdi!" şeklinde cevap verdiği haberi şerh ederken Beyhakî'nin *Delâil*'inde zikrettiği rivayeti aktarmakta ve bu rivayetin *Buhârî*'de geçen rivayeti açıkladığını belirtmektedir.⁹⁸

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda ağaçla ilgili Nebvî mucizenin kaynaklarda geçen bir dayanağı olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak Radî'nin Hz. Ali'den naklettiği rivayette kaynaklardaki diğer nakillerle uyuşmayan bir sorun olduğu görülmektedir. Yaptığımız araştırmada bu mucizenin Hz. Ali'den rivayet edilen tarikine ulaşamadık. Vele ki bu mucize olayı Hz. Ali'den de Radî'nin kitabında naklettiği şekilde rivayet edilmiş olsa bile baş tarafındaki ilave sebebiyle reddedilmesi gerekirdi. Çünkü diğer sahabiler tarafından rivayet edilen haberlerin hiç birisinde Hz. Ali olayın içerisinde gösterilmemiştir.

Nehcü'l-belâğâ'nın ilk ve önemli şârihlerinden koyu bir Şîi olan Kutbuddîn er-Râvendî bu hutbeyi şerh ederken mucize olayına değinmemekte sadece, "...Sizin aranızda, kuyuya atılacak olanlar ve grupları oluşturacak olanlar vardır" cümlesini açıklama sadedinde bu ifadenin; *Bedir*'de Kalîb kuyusuna atılacak olanları ve Resûlullah'ın üzerine ordu toplamak için Ebû Sufyân gibi Arap kabilelerini dolaşanları biliyorum manasına geldiğini söylemekle yetinmektedir.⁹⁹ er-Râvendî'nin konuyu bu şekilde geçiştirip,

⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 143; Benzer bir rivayet için bk. İbn İshâk, *es-Sîre*, 277.

⁹⁶ Dârimî, "Mukaddime", 4.

⁹⁷ Mevlana Şiblî (1977). *Asr-ı Saâdet*, III, 73-75, trc. Ömer Rıza Doğrul, sadeleştiren: Osman Zeki Mollamehmedoğlu, İstanbul: Eser Neşriyat.

⁹⁸ Kamil Miras, *Tecrîd-i sarîh şerhi*, X, 48.

⁹⁹ Râvendî, *Minhâcü'l-berâe*, II, 270-271.

rivayetin sıhhatine de, mana ve önemine de değinmemesi bu rivayetin sahih kaynaklarda geçtiğini görmediği şeklinde yorumlanabilir. Abduzzehrâ el-Hüseyînî el-Hatîb, *Mesâdiru Nehci'l-belâğ'a*'da bu hutbenin kaynaklarını gösterme babında bazı çarpıtılmış bilgiler vermektedir:

“Resûlullah'ın çağırıldığı ağaçla ilgili mucize konusundaki hadis(ler) çok ve yaygın olup muhaddisler kitaplarında bunları zikretmişlerdir. Kelamcılar da bunları Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında zikretmişlerdir. Bunların çoğu bu haberi kitaplarında *Emîru'l-Mü'inîn'in hutbesinde geldiği şekilde rivayet etmişlerdir*. Kimisi bunu muhtasar olarak rivayet etmiş...”¹⁰⁰

Hatîb söylediklerine dayanak olarak, Beyhakî'nin *Delâil'ini* ve İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *es-Sîre ve'l-Meğâzî'sini* cilt ve sayfa vermeden işaret etmektedir. Ancak bu kaynaklardan hiç birisinde Hz. Ali olayın içerisinde gösterilmemiş ve olay *Nehcü'l-belâğ'a*'da zikredildiği şekilde verilmemiştir.

Netice olarak bu mucize olayı *Nehcü'l-belâğ'a*'da geçtiği şekliyle bu konuda rivayet edilen haberlere (ağacın yürümesi dışında) aykırı bir metindir. Bu sebeple Radî'nin metninde Hz. Ali'ye yarı peygamber statüsü veren bu ilavenin bir uydurmadan ibaret olduğu ortadadır.

8. Hz. Ali arkadaşlarına yaptığı bir tavsiyede namazın öneminden bahsederken şöyle demektedir: “*Resûlullah namazı kişinin kapısının önünde bulunan, gündüz ve gece onda beş defa yıkandığı kaplıcaya (بالحمة) benzetti. Artık onun üzerinde hiç kir kalır mı?*”¹⁰¹

Hadis kitaplarında sahih olarak geçen hadislerle göre Resûlullah (sav) beş vakit namazı kapısının önünden geçen bir nehirde yıkanan kimseye teşbih etmektedir.¹⁰² *Nehcü'l-belâğ'a*'da geçen *kaplıca* ifadesi hadis kitaplarında bulunmaması sebebiyle şazdır. Bu da hadisin tek kusurudur diyebiliriz.

9. “Resûlullah'a kendi döneminde yalan isnat edildi de bunun üzerine o ayağa kalkıp şöyle hitap etti: “*Kim bana bilerek yalan isnat ederse Cehennemdeki yerini hazırlasın.*”¹⁰³

¹⁰⁰ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 58.

¹⁰¹ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 83. 197. hutbe.

¹⁰² Buhârî, “*Mevâkîtü's-salât*”, 6. Ebû Hureyre'den. Burada beş vakit namaz kapısının önünde bulunan nehirde yıkanan kimseye teşbih edilmektedir; Müslim, “*Mesâcid*”, 51. Ebû Hureyre'den; Tirmizî, “*Emsâl*”, 5. Ebû Hureyre'den; Nesâî, “*Salât*”, 7. Ebû Hureyre'den.

¹⁰³ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 111. 208. hutbe.

Bu hadîs-i Şerîf *lafzî mütevâtir* olarak kabul edilen bir hadistir.¹⁰⁴ Aclûnî'nin (ö. 1162/1652) naklettiğine göre dört yüz civarında tariki olan ve doksan sekiz sahabînin rivayet ettiği bir hadistir.

Bu hadîs-i şerifin bütün tariklerini bir araya toplamak amacıyla “*Kim bana bilerek yalan isnat ederse Cehennemdeki yerini hazırlasın hadisininin tarikleri*” ismiyle bir kitap kaleme alan Taberânî (ö. 360/970), Hz. Ali'ye ulaşan on beş tarik zikretmektedir.¹⁰⁵

10. Radî, “Hz. Ali'nin, Muhammed b. Ebî Bekr'i (ö. 38/658) Mısır valisi olarak görevlendirdiğinde verdiği ahit” başlığıyla aktardığı 27. mektuba, “*Hidayet imâmı ile mahvetme (helâk) imâmı, Peygamber dostu ile Peygamber düşmanı bir değildir*” diyerek ikinci bir metin olarak bir hadis eklemektedir. Buna göre Hz. Ali, Muâviye ve adamlarını hedef alarak şöyle demektedir:

“Resûlullah bana şöyle dedi: **Ümmetim için bir mü'minden veya bir müşrikten korkmuyorum.** Allah, mü'mini imanıyla engeller; müşriki de şirkiyle kontrol altına alır (insanlar onun müşrik olduğunu biliyorlarsa uzak dururlar). **Sizin için her kalp münafığı ve dil bilgininden (lafazân kişiden) korkarım.** Bu kişi, bildiğinizi söyler (sizin bildiklerinize muvafık konuşur); reddettiğinizi yapar (yani yapmayı çirkin gördüğünüz şeyleri yapar).”¹⁰⁶

وَلَقَدْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ إِنَّي لَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مُؤْمِنًا وَلَا مُشْرِكًا أَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَمْنَعُهُ اللَّهُ بِإِيمَانِهِ وَ
أَمَّا الْمُشْرِكُ فَيَقْتُلُهُ اللَّهُ بِشْرِكِهِ وَ لَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ كُلَّ مُنَافِقٍ الْجَنَانِ عَالِمِ اللِّسَانِ يَقُولُ مَا تَعْرِفُونَ وَ يَفْعَلُ مَا
تُنْكِرُونَ

Aramalarımız sonucunda hadisi bu lafızla bulamadık. Bu konuda benzer rivayetler olarak bulabildiğimiz hadisler şunlardır:

Ahmed b. Hanbel Müsned'inde Hz. Ömer'den şu hadisi rivayet etmektedir: *“Ümmetim için en çok* إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي كُلِّ مُنَافِقٍ عَلِيمِ اللِّسَانِ

¹⁰⁴ Buhârî, “İlim”, 38. Zübeyr'den; “Enbiya”, 49. Abdullah b. Amr'dan; “Edeb”, 109. Ebû Hureyre'den; “Zühd”, 72. Ebû Saîd el-Hudrî'den. Müslim'in rivayetinde râvî Hemâm'ın bir şekki söz konusudur ve hadisin bizim konumuzla ilgili bölümü için: “*Zannedersem şöyle dedi*” diyerek rivayet etmektedir. Müttefekun aleyh olarak rivayet edilen bu hadis daha pek çok sahabî tarafından da rivayet edilmiştir. İbnü'l-Cevzî bu hadisi Resûlullah'tan *aşere-i mübeşşerenin* de aralarında bulunduğu 98 sahabînin rivayet ettiğini, başka bir hadis için bu durumun söz konusu olmadığını söylemektedir. İbn Dihye bu hadisin 400 civarında tariki olduğunu söylemiştir. bk. Aclûnî (ts). *Keşfü'l-hafâ*, II, 325-326, Kâhire: Mektebetü dâri't-türâs.

¹⁰⁵ Taberânî (1410). *Turuku hadîsi men kezebe aleyye müteammiden fe'l-yetebeve' mak'adehû mine'n-nâr*, 40-48, nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd-Hişâm İsmâil es-Sakâ, Ammân-Ürdün: el-Mektebü'l-İslâmî.

¹⁰⁶ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 263-264. 27. mektup.

korktuğum şey, dil bilgini (lafazân) olan münafik kişidir.”¹⁰⁷ Bu hadisin senedi için Şuayb el-Arnaûd kavî demektedir.

Bu rivayete benzer bulabildiğimiz diğer hadisler şu şekildedir: İbn Abdü'l-Berr'in *Câmi'u Beyâni'l-İlm'*indeki metni: أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مُنَافِقٌ عَلِيمٌ «*İnma' axafu 'ala ummati'l-kitaab wal-layn*» قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا بَالُ الْكِتَابِ؟ قَالَ: «يَتَعَلَّمُهُ الْمُنَافِقُونَ ثُمَّ يُجَادِلُونَ بِهِ الَّذِينَ آمَنُوا» فَقِيلَ: وَمَا بَالُ اللَّيْنِ؟ قَالَ: «أَنَاسٌ يُجِبُونَ اللَّيْنَ، فَيَخْرُجُونَ مِنَ الْجَمَاعَاتِ وَيَتْرَكُونَ الْجَمَاعَاتِ»

Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in korkusunu dile getirdiği buna benzer diğer hadisler:

«إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْكِتَابَ وَاللَّيْنَ» قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا بَالُ الْكِتَابِ؟ قَالَ: «يَتَعَلَّمُهُ الْمُنَافِقُونَ ثُمَّ يُجَادِلُونَ بِهِ الَّذِينَ آمَنُوا» فَقِيلَ: وَمَا بَالُ اللَّيْنِ؟ قَالَ: «أَنَاسٌ يُجِبُونَ اللَّيْنَ، فَيَخْرُجُونَ مِنَ الْجَمَاعَاتِ وَيَتْرَكُونَ الْجَمَاعَاتِ»

“Ümmetim için kitap ve süttten (maldan) korkarım. Yâ Resûlallah! Kitabın durumu nedir dediler. Buyurdu ki: Münâfik olan kimseler Kur'an'ı öğrenir de sonra onunla iman edenlere karşı mücadele ederler. Süttün (malın) durumu nedir denildi. Buyurdu ki: Bazı insanlar süttü (malı) severler de cemaatten uzaklaşır ve cumaları terk ederler.”¹⁰⁸

إِنِّي أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْكُتُبَ وَاللَّيْنَ، أَمَّا اللَّيْنُ فَيَبْتَغُونَ الرَّيْفَ وَيَبْتَغُونَ السَّهْوَاتِ وَيَتْرَكُونَ الصَّلَاةَ، وَأَمَّا الْكُتُبُ فَيَتَعَلَّمُهَا الْمُنَافِقُونَ فَيُجَادِلُونَ بِهَا الْمُؤْمِنِينَ.

“Ümmetim için iki şeyden korkarım; Kur'an ve süt (mal). Süt sebebiyle otlaklara gider ve şehvetlerine (nefsânî arzularına) tabi olurlar da namazları terk ederler. Kur'an'a gelince; Münâfiklar onu öğrenir de mü'minlere karşı onunla mücadele ederler.”¹⁰⁹

11. “Dedenizin “Arayı düzeltmek, namazların ve oruçların genelinden daha faziletlidir”¹¹⁰ dediğini duydum.¹¹¹

فَإِنِّي سَمِعْتُ جَدَّكَمَا يَقُولُ صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَةِ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ.

Tirmizî'nin (ö. 279/892) Ebü'd-Derdâ'dan (ö. 32/652) yaptığı rivayetin metni şu şekildedir:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مَنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ، ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 298.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 555.

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 636; İbn Abdü'l-Berr (1994). *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlih*, II, 1201 (nr. 2361, 2362), nşr. Ubey el-Eşbâl ez-Züheyri, Suûdi Arabistan: Dârü İbnü'l-Cevzî.

¹¹⁰ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 56. Ebü'd-Derdâ'dan. Tirmizî hadis için hasen-sahih demekte Elbânî ise sahih olduğunu ifade etmektedir.

¹¹¹ Hatîb, *el-Mesâdir*, III, 377-378. 47. mektup.

Nehcü'l-belâğa' da geçen hadis için Tirmizî *hasen-sahih* demektedir, Elbânî de hadisin sahih olduğu yönünde kanaat belirtmektedir.¹¹²

12. Resûlullah'ın "*Azgın (akûr; çok ısırın/kuduz) köpeğe dahi olsa müsleden sakının*" dediğini duydum.¹¹³

Bu hadis *Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-kebir'*inde naklettiğine göre Hz. Ali'nin vefatından önce çocuklarına yaptığı vasiyyetin içerisinde şu şekilde geçmektedir:

فَاتِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَنْهَى عَنِ الْمُتَلَّةِ وَلَوْ بِالْكَلْبِ الْعَفُورِ¹¹⁴

Bu hadis-i şerîf *Taberânî* dışındaki kaynaklarda benzer bir lafızla geçmektedir. Hz. Peygamber'in müsleyi yasakladığı hakkında değişik sahabîlerden gelen ve içerisinde "*kelb-i akûr olsa bile-العفور*" ifadesi geçmeyen hadisler rivayet edilmiştir.¹¹⁵ Rivayette geçen "*Akûr*" ifadesinin şaz olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü *Taberânî'nin* rivayetinde sened munkatı¹¹⁶ olduğu için hadis zayıftır.

13. Radî'nin, "*Hz. Ali, Eşter en-Nehâî'yi Mısır ve nahiyelerine görevlendirdiğinde yazdığı bir ahitnâme*" diyerek verdiği uzun ve tek parçadan oluşan metinde şu hadis geçmektedir:

*"Resûlullah'ın birçok yerde şöyle dediğini işittim: "Bir ümmet, fakirin hakkı güçlünden duraksamadan alınmadıkça temizlenmez.""*¹¹⁷

¹¹² Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 56.; Hadisin aynı veya benzerleri için bk.; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, I, 202; 1: 212; Harâitî (1999). *Mekârimü'l-ahlâk*, I, 33 (nr. 385), nşr. Abdülcâbir el-Buhayrî, Kâhire: Dârü'l-âfâki'l-Arabiyye. Taberânî (1989). *Mekârimü'l-ahlâk*, I, 338 (nr. 75), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, XIII, 428-429 (nr. 10578), XIII, 429 (nr. 10581).

¹¹³ Hafîb, *el-Mesâdir*, III, 379. 47. mektup.

¹¹⁴ Taberânî (1994). *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 97 (nr. 168), nşr. Hamdi b. Abdülmeccid es-Selefi, Riyâd: Dârü's-süme'î.

¹¹⁵ Buhârî, "ez-Zebâih ve's-Sayd", 25; Ebû Dâvûd, "Cihad", 120.; Nesâî, "Tahrîm", 9.; İbn Mâce, "Zebâih", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX, 86; XXXI, 39; XXXIII, 79, 81; Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî el-Basrî (1999). *Müsned*, II, 52 (nr. 700), Mısır: Dârü'l-hacer.; Abdürrezzâk (1403). *el-Musannef*, VIII, 435 (nr. 15819), nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut: Mektebü'l-İslâmiyye.; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, X, 324 (nr. 4473); XII, 434 (nr. 5616); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII, 227 (nr. 6944); VII, 227 (nr. 6945); VII, 232 (nr. 6966); XII, 403 (nr. 13458); Taberânî (ts). *el-Mu'cemü'l-evsat*, II, 79 (nr. 1307); IV, 381 (nr. 4490); VI, 46 (nr. 5739); VI, 185 (nr. 6138); VII, 376 (nr. 7769), nşr. Târik b. İvazullâh b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Kâhire: Dârü'l-Haremeyn.; Taberânî (1985). *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 390 (nr. 654), nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, Beyrut: Mektebü'l-İslâmî-Ammân: Dârü Ammâr.

¹¹⁶ el-Heysemî Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr(1412). *Mecmeü'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, VI, 376 (nr. 10493), Beyrut: Dârü'l-fîkr.

¹¹⁷ Hafîb, *el-Mesâdir*, III, 414. 53. mektup.

فَأَيُّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ لَنْ تُقَدَّسَ أُمَّةٌ لَا يُؤْخَذُ لِلضَّعِيفِ فِيهَا حَقُّهُ مِنَ الْقَوِيِّ
غَيْرَ مُنْتَعَتٍ

Bu hadis-i şerif İbn Mâce'nin *Sünen*'inde benzer bir metinle geçmektedir.¹¹⁸

14. Beni Yemen'e gönderdiği zaman Resûlullah'a onlara nasıl namaz kıldıracağını sordum. Bana, "**Onlara, en zayıflarının namazı gibi namaz kıldır ve mü'minlere karşı merhametli ol**" dedi.¹¹⁹

Tûsî (ö. 460/1067), *el-Emâlî*'de Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi Yemen'e gönderirken yaptığı tavsiyeyi senediyle birlikte rivayet etmektedir.¹²⁰ Ancak bu rivayet içerisinde namazla ilgili bir tavsiye geçmemektedir. Bu vasiyette Hz. Ali'ye *istihare ve istişarede bulunmasını, gece yol gitmesini çünkü gece vakti yol gitmenin gündüze göre daha rahat olacağını, Allah'ın ümmetin erkenciliğini (güne erken başlamasını) bereketli kıldığını, bu sebeple de erken davranmak gerektiği tavsiye edilmektedir.*

بعثني رسول الله صلى الله عليه وآله (على اليمن فقال وهو) يوصيني: يا علي، ما حار من استخار، ولا ندم من استشار، يا علي، عليك بالدلجة فإن الأرض تطوى بالليل ما لا تطوى بالنهار؟ يا علي، اغد على اسم الله، فإن الله تعالى بارك لامتي في بكورها.

Hz. Peygamber'in cemaat içerisinde hasta, güçsüz ve ihtiyaç sahibi olanlar bulunması sebebiyle namaz kıldırarak kimselere cemaatin en zayıf olanına göre namaz kıldırmasını tavsiye ettiği ve namazı uzun tutan imama kızdığını anlatan rivayetler sahih hadislerdir. Hatta müttefekun aleyh olanlar da vardır.¹²¹ Hz. Ali'nin bu sözü de sahih hadislerle dayanmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in özellikle Hz. Ali'ye yaptığı bu tavsiyenin kaynağını tespit edemedik.

¹¹⁸ İbn Mâce, "Sadakât", 17. İbn Mâce uzun bir hadisin son cümlesi olarak Ebû Saîd el-Hudrî'den şu şekilde rivayet etmektedir: "أُولَئِكَ جِبَارُ النَّاسِ، إِنَّهُ لَا قِيَسَتْ أُمَّةٌ لَا يَأْخُذُ الضَّعِيفُ فِيهَا حَقُّهُ غَيْرَ مُنْتَعَتٍ". Bu rivayet Radî'den sonra ona en yakın zaman diliminde yaşamış bazı âlimlerin kitaplarında Hz. Ali'nin Eşter'e yazdığı veya söylediği vasiyet diye verilen bir paragraflık metinlerde de geçmektedir. Bu metinlerin *Nehcü'l-belâğâ*'dan mı yoksa başka bir kaynaktan mı alındığını tespit edemedik. bk. es-Se'âlebî (2000), *eş-Şekvâ ve'l-itâb*, I, 116-117 (nr. 298), nşr. İlhâm Abdülvehhâb el-Müftî, Küveyt: el-Meclisü'l-vatanî li's-sekâfeti ve'l-fünûn ve'l-âdâb.; Muhammed b. el-Hasen Hamdûn Ebü'l-Me'âlî Bahâüddîn el-Bağdâdî (1417). *et-Tezkiratü'l-hamdûniyye*, I, 325-326 (nr. 843), Beyrut: Dârü sâdir.; Zemahşerî (1412). *Rebî'u'l-ibrâr ve nusûsü'l-ahbâr*, III, 396, Beyrut: Müessesetü'l-âlemî.

¹¹⁹ Hafîb, *el-Mesâdir*, III, 416. 53. mektup.

¹²⁰ Tûsî (1414). *el-Emâlî*, 136 (nr. 220/33), nşr. Kısmü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye- Müessesetü'l-bi'se, Kum: Dârü's-sekâfe.

¹²¹ Hz. Peygamber'in başkalarına yaptığı benzer tavsiyeler için bk. Buhârî, "Ezân", 61; Müslim, "Salât", 37; Ebû Dâvûd, "Salât", 130; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, "Salât", 68; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, V, 508 (nr. 2136); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 164 (nr. 5266); Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, I, 200 (nr. 514, 515).

15. Mü'minlerin Emiri'ne Resûlullah'ın, "(Sakalın) beyazlığı(m) giderin, Yahudilere benzemeyin"¹²² sözü soruldu. Resûlullah bu sözü söylediğinde din (müslümanlar) azdı. Şimdi ise genişlemiş ve güçlenmiştir. Artık kişi dilediğini yapabilir (yani sakalını beyazlık sebebiyle boyamak, sadece mübah hale gelmiştir)" demiştir".¹²³

Hız. Ali'nin bu sözünün *Nehcü'l-belâğa* dışında nerede geçtiğini tespit edemedik. Bununla birlikte Hız. Ali'ye yorumu sorulan bu hadis, hadis kitaplarında geçen sahih bir hadistir.

16. "Resûlullah "Ey Ali! Mü'min olan senden nefret etmez; münafık olan seni sevmez"¹²⁴ buyurmuştur."¹²⁵

Peygamber Efendimizin Hız. Ali'yi mü'minlerin sevip münafıkların sevmeyeceğini söylediği sahih hadiste geçmektedir.¹²⁶ Ancak Radî'nin verdiği metinde geçen lafızla bu hadisi Ebû Ya'lâ (ö. 307/919) ve İbn Asâkir (ö. 571/1175) rivayet etmektedir.

Bu hadis Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*inde¹²⁷ şu senedle rivayet edilmektedir:

حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو نَصْرٍ، عَنْ مُسَاوِرٍ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيِّ: لَا يُحِبُّكَ مُنَافِقٌ، وَلَا يُبْغِضُكَ مُؤْمِنٌ

Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*ini tahkik eden Hüseyin Selîm Esed hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmektedir. Senedde bazı râvîlerin rivayeti semâ'a delalet etmeyen bir şekilde "an" lafzıyla yapılmaktadır. Aşağıda gelen İbn Asâkir'in *Târîh'*inde¹²⁸ geçen rivayetin senedi de aynı olup metni biraz farklıdır:

¹²² Tirmizî, "Libâs", 20. "غَيَّرُوا السَّيِّبَ وَلَا تَشْبَهُوا بِالْيَهُودِ" lafzıyla Ebû Hureyre'den; Nesâî, "Zîne", 14; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, I, 170; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 32; XII, 504; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XII, 287; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 507 (nr. 14823); Bezzâr (2009). *Müsned*, XIV, 310 (nr. 7942); XV, 238 (nr. 8681), Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem. Bu babda ez-Zübeyr, İbn Abbâs, Câbir, Ebû Zer, Ebû Rimse, el-Cehdeme, Ebû't-Tufeyl, Câbir b. Semûre, Ebû Cuheyfe ve İbn Ömer'den de hadis rivayet edilmiştir. Bk. Tirmizî, "Libâs", 20.

¹²³ Hatîb, *el-Mesâdir*, IV, 18. 16. söz; İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, XVIII, 122. İbn Ebü'l-Hadîd bunu 18. söz olarak vermektedir.

¹²⁴ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, XII, 331 (nr. 6904); İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, XLII, 279. Ümmü Seleme'den.

¹²⁵ Hatîb, *el-Mesâdir*, IV, 42. 45. söz.

¹²⁶ Müslim, "İmân", 33.

¹²⁷ Ebû Ya'lâ (1984). *Müsned*, XII, 331 (nr. 6904), nşr. Hüseyin Selîm Esed, Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn lî't-türâs.

¹²⁸ İbn Asâkir (1996). *Târîhu medîneti Dımaşk*, XLII, 279, nşr. Ali Şîrî, Beyrut: Dârü'l-fikr.

أخبرنا أبو القاسم بن الحصين أنا أبو علي بن المذهب أنا أحمد بن جعفر نا عبد الله بن أحمد حدثني
أبي نا عثمان بن محمد بن أبي شيبه وسمعتنا أنا من عثمان بن محمد نا محمد بن فضيل عن عبد الله بن عبد
الرحمن أبي نصر حدثني مساور الحميري عن أمه قالت سمعت أم سلمة تقول سمعت رسول الله صلى الله عليه
وسلم يقول لعلي لا يبغضك مؤمن ولا يحبك منافق

Bu hadisin aynı manaya gelen ancak farklı lafızla rivayet edilen sahih bir tariki bulunmakla beraber Radî'nin verdiği metinle Ümmü Seleme'den (r.a.) gelen tariki senedi sebebiyle Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*ini tahkik eden Hüseyin Selîm Esed'in ifade ettiği gibi zayıftır.

Sonuç

Şîi alim Şerîf er-Radî'nin Hz. Ali'nin konuşma ve mektuplarından derlediği *Nehcü'l-belâğa* isimli eser Ehl-i sünnet mensubu bazı alimler tarafından Hz. Ali'ye nisbetinin sahih olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Biz bu makalemizde eserde geçen konuşmaların tamamının Hz. Ali'ye ait olup olamayacağını merfu hadisler üzerinden bir değerlendirme yaparak göstermek istedik. Bizim bu makale çerçevesinde ele aldığımız *Nehcü'l-belâğa'*da geçen on altı hadisin tespit edebildiğimiz kadarıyla üç tanesi uydurma, altı tanesi sahihtir. Ancak sahih olarak değerlendirdiğimiz hadislerin çoğunun metni hadis kitaplarında geçenle aynı değildir. Bu hadislerden sekizinci hadiste geçen ve “evinin önünden geçen nehirde abdest alan kişi” ifadesine uymayan *kaplıca* kelimesi ile on ikinci hadiste geçen *akûr*; *saldıran-ısrân* (köpek) ifadesi şaz olarak değerlendirilmiştir. Beş, on iki ve on altı numaralı hadisler zayıf olarak değerlendirilmiştir. Zayıf olarak değerlendirilen hadislerden 5 numaralı hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde, 12 numaralı hadis Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir'*inde, 16 numaralı hadis ise Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'*inde ve İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk'*inde geçmektedir. Üç ve altıncı hadislerin kaynağı tarafımızdan tespit edilememiştir. On dördüncü hadis benzer ifadelerle hadis kaynaklarında sahih olarak geçmektedir. On beşinci hadis de sahih olmakla birlikte her iki hadis konusunda Hz. Ali'nin cevabı veya hadisin ona hitaben söylendiğinin kaynağı tarafımızdan tespit edilememiştir. Bizim tespitlerimize göre en az üç uydurma, iki de kaynağı tespit edilemeyen rivayet söz konusudur. Bu durumda hadislerin üçte birine yakını uydurma gibi gözükmektedir. En az üç hadisin zayıf olduğu, sahih olarak değerlendirdiklerimizin çoğunun lafız yönünden, hadis kaynaklarında geçen hadis lafızlarıyla aynı olmadığı ve hadislerde geçen iki kelimenin de şaz olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde, *Nehcü'l-belâğa'*da geçen konuşmaların Hz. Ali'ye nisbetinin sıhhati konusunda yapılacak değerlendirmelerin de muhtemelen bu doğrultuda olacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Abduh**, Muhammed (ts). *Nehcü'l-belâğa*. Beyrut: Dârü'l-mârifetü.
- Abdürrazzâk**, Ebû Bekr b Abdürrazzâk b Hemmâm b Nâfi' el-Humeyrî el-Yemânî es-San'ânî (1403). *el-Musannef*. Beyrut: Mektebü'l-İslâmiyye.
- Aclûnî**, İsmail b. Muhammed (ts). *Keşfü'l-Hafâ*. Kâhire: Mektebetü dâri't-türâs.
- Ahmed Emîn** (2012). *Fecru'l-İslâm*. nşr. Kelimâtün Arabiyyetün li't-tercemeti ve'n-neşri, Kâhire: Müessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-sekâfe.
- Ahmed b. Hanbel** (2001). *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-risâle.
- Ahmed b. Hanbel** (1995). *Müsned*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire: Dârü'l-hadîs.
- Aynî**, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ts). *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhâri*, Beyrut: Dâru fikr.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Hüsrevcirdî el-Horâsânî, Ebû Bekr el-Beyhakî (1988). *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- (2003). *Şu'abü'l-îmân*, nşr. Abdü'l-Ulâ Abdülhamîd Hâmid, Riyâd: Mektebetü'r-rüşd.
- (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- (1989). *es-Sünenü's-Suğrâ*, nşr. Abdü'l-Mutî Emîn Kal'acî, Pakistan: Câmîatü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye.
- Bezzâr**, Ebû Bekr b. Amr b. Abdülhâlik b. el-Hallâd b. Ubeydillâh el-İtkî (1988-2009). *el-*

Müsned (el-Bahrü'z-Zehâr), nşr. Mahfuzürrahmân Zeynullâh (1-9. ciltler), Âdil b.

Sa'd (10-17. ciltler), Sabrî Abdulhâlik eş-Şâfiû (18. cilt). Medine: Mektebetü'l-ulûm

ve'l-hikem.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdullâh el-Buhârî el-Cu'fî (1422). *el-Câmiu's-Sahîh*,

nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Şerh ve Ta'lîk, Mustafâ Dîb el-Buğâ.

Dâru tavki'n-necât.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed

ed-Dârimî et-Temîmî es-Semerkandî (2000). *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selîm Esed

ed-Dârimî, Suûdi Arabistan: Dârü'l-muğnî.

Demircan, Adnan (2009). *Nehcü'l-belâğa (Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli*

Sözleri), İstanbul: Beyan yayınları.

Ebü'l-Me'âlî, Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Ali b. Hamdûn, Bahâüddîn el-

Bağdâdî (1417). *et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye*, Beyrut: Dâru sâdır.

Ebü Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân el-Isbehânî (ts).

Sıfatü'l-Cenne, nşr. Ali Rızâ Abdullah, Dimaşk: Dârü'l-me'mûn li't-türâs.

Ebü Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musennâ b. Yahyâ b. İsâ el-Hilâl et-Teymî el-Mevsilî (1984).

el-Müsned. nşr. Hüseyin Selîm Esed, Dimaşk: Dârü'l-me'mûn li't-türâs.

Gültekin, Hikmet (2013). Şiî Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis

Literatüründeki Yeri ve Değeri. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl b. Şâkir el-Harâitî es-

Sâmîrî (1999). *Mekârimü'l-Ahlâk*, nşr. Abdülcâbir el-Buhayrî, Kâhire: Dârü'l-âfâki'l-Arabiyye.

Hasan İbrahim Hasan (1987). *İslâm Târîhi*, trc. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, İstanbul:

Kayıhan yayınları.

Hatîb, Abdü'z-Zehrâ el-Hüseynî (1985). *Mesâdiru Nehci'l-belâğa ve esânîdüh*, Beyrut:

Dârü'l-edvâ'.

Heysemî, Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr (1412). *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Beyrut:

Dârü'l-fikr.

İbn Abdü'l-Berr, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdü'l-Berr b. Âsım en-

Nemîrî el-Kurtubî (1994). *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, nşr. Ubey el-Eşbâl ez-Züheyri. Suûdî Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii (1996). *Târîhu*

medîneti Dimaşk, nşr. Ali Şîrî. Beyrut: Dârü'l-fikr.

İbn Ebü'l-Hadîd (1959). *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahi. Dâru

ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed et-Temîmî,

Ebû Hâtîm ed-Dârimî el-Büstî (1993). *es-Sahîh*, nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (1978). *Sîretü İbni İshâk (Kitâbü's-Sîre ve'l-Meğâzî)*,

nşr. Suheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-fikr.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Kesîr (1408). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Ali Şîrî. Beyrut:

Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1408.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ts). *es-Sünen*, nşr. Muhammed

Fuâd Abdülbâkî, Dâru ihyâi kütübi'l-Arabiyye.

İbn Meysem el-Behrânî, Kemâlüddîn b. Meysem b. Ali (1999). *Şerhu Nehci'l-belâğa*,

Beyrut: Dârü's-sekaleyn.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (1990). *et-*

Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye.

----- (2001). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. nşr. Ali Muhammed Ömer, Kâhire: Mektebetü'l-

Hâncî.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Saâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (ts). *en-Nihâye*

fi garîbi'l-hadîs, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanahî-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Beyrut: Dâru ihyâi türâsi'l-Arabî.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebü'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b.

Abdü'l-Kerîm b. Abdü'l-Vâhid eş-Şeybânî (1965). *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut: Dâru sâdır.

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm (1986). *Minhâcü's-Sünne*,

nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye.

Kādî İyâz, Ebü'l-Fadl Kādî İyâz b. Mûsâ (1988). *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, nşr.

Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şumnî, Beyrut: Dârü'l-fikr.

Kal'acî, Muhammed Ravvas (2005). *Mevsûatu fikhı Ali b. Ebû Tâlib Hz. Ali İlmihali*, yayına

hazırlayan ve ilavelerde bulunan: Yusuf Özbek. İstanbul: Ocak Yayıncılık.

Kudâî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Ali el-Mısırî (1986). *Müsnedü's-*

şihâb, nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri (2001). "Kâdir-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,

XXIV, 27-128, İstanbul: TDV Yayınları.

Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak (hş. 1388/1947). *el-Kâfi*, Tahrân:

Dârü'l-kütübî'l-İslâmiyye.

Makdisî, Ebû Abdullah Ziyâüddîn Muhammed b. Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Hanbelî

(2000). *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, nşr. Abdü'l-Melik b. Abdullah b. Dehîş, Beyrut: Dâru hazar.

Mâlik b. Enes (ts). *el-Muvatta'*, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayeti, nşr.

Abdülvehhâb Abdüllatîf, el-Mektebetü'l-ilmîyye.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Ali (1457). *Bihârü'l-envâr*,

Beyrut: Müessesetü'l-vefâ'.

Melâh, Mahmûd Muhammed (1430). *Teşrihu Şerhi Nehci'l-belâğa*, nşr. Süleymân Sâlih el-

Hıraşî, Riyâd.

Miras, Kamil (1983). Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara:

DİBY.

Murtazâ, Ebü'l-Kâsım Ali b. et-Tâhir Ebî Ahmed el-Hüseyn (1405). *er-Resâil*, nşr. es-

Seyyid Ahmed el-Hüseyn, Kum: Seyyidü's-Şühedâ matbaası.

Müfid, eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân b. el-Muallim Ebû Abdullâh el-

Ukberî el-Bağdâdî (1993). *el-İrşâd*, Beyrut: Dârü'l-Müfid.

Müslim, İbnü'l-Haccâc Ebü'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (ts). *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr.

Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî (1986). *el-Müctebâ mine's-*

Sünen (es-Sünenü's-Suğrâ), nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye.

Râvendî, Kutbüddîn Ebü'l-Hüseyn Sa'id b. Hibetullah (1406). *Minhâcü'l-berâe*, nşr. es-

Seyyid Abdüllatîf el-Kühkemerî, Kum.

Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh (2000). *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Beyrut: Dâru

ihyâi't-türâs.

Se'âlebî, Ebû Mansur Abdülmelik es-Se'âlebî en-Neysâbü'rî (2000). *eş-Şekvâ ve'l-itâb*, nşr.

İlhâm Abdülvehhâb el-Müftî, Küveyt: el-Meclisü'l-vatanî li's-sekâfeti ve'l-fünûn ve'l-âdâb.

Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Celâluddîn (ts). *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-

kütübî'l-ilmîyye.

Şecerî, Yahyâ b. Hüseyin b. İsmâil b. Zeyd el-Hasenî el-Cürcânî (2001). *el-Emâlî (Tertîbü'l-*

Emâlî el-hamîsiyye), nşr: Kādî Muhyiddîn Muhammed b. Ahmed el-Kureşî-Muhammed Hasen Muhammed İsmâil, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.

Şemsüddîn, Muhammed Mehdî (1981). *Dirâsât fi Nehci'l-belâğa*, Beyrut: ed-Dârü'l-

İslâmiyye.

Şeyh Sadûk, Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî (1417).
el-Emâlî, Kum:

Müessesetü'l-bi'se.

----- (1966). *İlelü'ş-Şerâi'*, Necef: Haydariyye matbaası.

----- (1403). *el-Hisâl*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Kum.

----- (1395). *Kemâlü'd-dîn*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Tahrân: Dârü'l-kütübî'l-

İslâmiyye.

----- (1379). *Meâni'l-ahbâr*. nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Kum: İntişârâtü İslâmî.

----- (2008). *Men lâ yahdurühü'l-fakîh*, Lübnan: el-Emîre matbaası.

----- . *Men lâ yahdurühü'l-fakîh* pdf. Erişim 23.7.2013.
www.Ghaemiyeh.com.

Şibli, Mevlana (1977). *Asr-ı Saâdet İslam Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, sadeleştiren,

Osman Zeki Mollamehmedoğlu, İstanbul: Eser neşriyat.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb b. Matîr el-Lahmî eş-Şâmî (1989).
Mekârimü'l-

Ahlâk, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.

----- (ts). *el-Mu'cemü'l-Evsât*, nşr. Târik b. Ivazullâh b. Muhammed ve

Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Kâhire: Dârü'l-Haremeyn.

----- (1994). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nşr. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi, Kâhire:

Mektebetü İbn Teymiyye, Riyâd: Dârü's-süme'yî.

----- (1985). *el-Mu'cemü's-Sağîr*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr,

Beyrut: Mektebü'l-İslâmî.

----- (1984). *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Beyrut:

Müessesetü'r-risâle.

------(1410). *Turuku hadisi men kezebe aleyye müteammiden felyetebeve'*
mekadehû

mine'n-nâr, nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd-Hişâm İsmâil es-Sakâ,
Ammân: el-Mektebü'l-İslâmî.

Tabersî, Ebû Mansûr Ahmed b. Ali (1403). *el-İhticâc*, Meşhed: Şerîf er-Radî
Matbaası.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî el-Basrî (1999).
el-Müsned,

nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Mısır: Dârü'l-hacer.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevra b. Mûsâ b. ed-Dahhâk (1975). *es-Sünen*,
Mısır: el-

Halebî Matbaası.

Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. Hasen (1414). *el-Emâlî*, Kum: Dârü's-sekâfe.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi,
Cârullâh (1412).

Rebî'ü'l-ebrâr ve nusûsü'l-ahbâr, Beyrut: Müessesetü'l-âlemî.